

Павле Драгичевић*

Универзитет у Бањој Луци
Филозофски факултет
Студијски програм историје

**ТЕСТАМЕНТ ГОСПОЂЕ ЈЕЛЕНЕ, УДОВИЦЕ ВОЈВОДЕ
САНДАЉА, СА ДВИЈЕ ПРИЗНАНИЦЕ СТЕФАНА ВУКЧИЋА
КОСАЧЕ, ЊЕГОВЕ ЖЕНЕ ЈЕЛЕНЕ И СИНА ВЛАДИСЛАВА О
ПРИМИТКУ НАСЉЕДСТВА**

Тестамент:

Горичани, 25. новембар 1442. [изгубљени оригинал] (I)
Дубровник, 5. април 1443. [препис] (I)

Потврде:

Кључ, 1. април 1443. (II)
Добра Вода, 3. јул 1443. (III)

Сажетак: У раду је анализиран тестамент Јелене, ћерке кнеза Лазара Хребелјановића и удовице великог војводе Сандаља Хранића Косаче, заједно са двије признанице њених насљедника о примитку насљедства, које заједно са тестаментом сачињавају једну дипломатичку цјелину. У раду се, кроз анализу доступних историјских извора, настоји прецизније утврдити вријеме Јеленине смрти које је у историографији још увијек предмет извјесних недоумица. Рад садржи ново издање текста тестаamenta и признаница на старосрпском и превод на модерни српски језик, заједно са читљивим факсимилима. У посебним поглављима детаљно су анализирани појмови, топоними и личности које се помињу у напријед наведеним документима.

Кључне ријечи: Јелена Лазаревић, Стефан Вукчић Косача, Јелена Балшић (кћи Балше III), Владислав Косача, Никандар старац јерусалимски, Доберко Марнић, Босна, Србија, Зета, тестамент, признаница, дипломатика, XV вијек.

Тачан датум смрти Јелене, кћери кнеза Лазара Хребелјановића и удовице великог војводе Сандаља Хранића Косаче, није познат, али се на основу доступне изворне грађе тај хронолошки распон може у највећој мјери сузити. Доњу хронолошку границу представља недјеља

---

* Ел. пошта: pavle.dragicevic@ff.unibl.org

25. новембар 1442, када је Јелена, вјероватно већ тешко обољела, уз помоћ свог духовника Никандра, саставила тестамент у селу Горичани. Одавно је из дубровачке изворне грађе објављен и податак да је 1. априлом 1443. датирана потврда великог војводе Стефана Вукчића, којом потврђује примитак дијела наследства који му је опоручила његова стрина Јелена, а да је сам тестамент у Дубровнику заведен у општинске службене књиге (*Testamenta notariae*) неколико дана касније, 5. априла, што је значило да је до тада дотична особа преминула.¹ Наведени датуми уједно представљају горњу границу хронолошког опсега, на основу којих су историчари претпостављали оквирни датум Јеленине смрти. У историографији тачан датум смрти Сандаљеве удовице није био предмет детаљнијег разматрања, па се у литератури могу, понекад, пронаћи противрјечни подаци.² Тек је

---

¹ П. Карано-Твртковић, *Србски споменици*, 240–241; F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 415–417; 425–426; М. Пуцић, *Споменици српски* II, 121–124; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 394–397; I–2, 57–58;

² Чедомил Мијатовић, њен први биограф, није овом питању посветио пажњу иако би се због природе његове студије то очекивало. Највише простора у свом раду посветио је борбама које је Јелена са сином Балшом III у првој деценији XV вијека водила против Млечана за градове у Доњој Зети. Мијатовићева студија се, заправо, завршава са 1409. годином, када је након исцрпљујућих борби дошло до преговора у Венецији, након којих је склопљено краткотрајно примирје. Један од недостатака ове студије је тај што се у њој не обраћа пажња на читав Јеленин живот, нарочито на „босански период“ њеног живота када је била у браку са Сандаљем Хранићем Косачом (1411–1435). Поред тога, Мијатовић је, рекли бисмо, у једном претјерано романтичарском заносу, кроз опис предмета из тестаментa и њеног држања у борбама са Млечима, пренаглашено портретисао поједине црте њеног карактера. Прву верзију своје студије о Јелени објавио је у часопису *Отаџбина*, коју није успио да доврши. Ч. Мијатовић, *Госпођа Јела Балшићка, кћи кнеза Лазара; Историјска скица*, Отаџбина књ. IX, св. 34 (1882) 177–184; књ. X, св. 37 (1882) 49–55; св. 38, 242–251. Друга верзија, у цјелости завршена, била је, по ауторовим ријечима, намијењена за штампу у једном од првих бројева Годишњице Николе Чупића, али је нестала из штампарије. Потом ју је у виду приступне академске бесједе прочитао 27. септембра 1887. на свечаном скупу у Српској краљевској академији у Београду, након чега је штампана у краћем изводу: *О госпођи Јели Балшићки*, Годишњак СКА за 1887. (1888) 131–134. Обијеђен да је портретисао Јелену *не по избледелим листинама праињавих архива, него по свежем и живом узору (...)* у *Њеном Величанству Краљици Наталији*, студију је штампао прерађену тек неколико година касније. Ч. Мијатовић, *Госпођа Јела Балшићка, кћи кнеза Лазара. Историјска скица*, Српски преглед, год. I, св. 1 (1895) 15–21; св. 2, 49–55; св. 3, 82–87. Касније је под истим насловом и у дјелимично скраћеној варијанти била штампана у још два часописа: *Наша прошлост*, год. I, св. 3 (1901) 33–38; св. 4, 49–56; св. 5, 65–68; и *Србобран* – народни српски календар за годину

Миодраг Пурковић у свом кратком портрету Јелене Лазаревић, на основу дотадашње познате изворне грађе, исправно претпоставио да је Јелена умрла почетком мјесеца марта 1443. године.³ До идентичног закључка дошао је и Есад Куртовић, који је истраживао Јеленине

1912 [издање Српске штампарије у Загребу] 1–15. Посљедњи пут је прештампана у зборнику *Приступне беседе српских академика 1886–1947*, књ. 1, Београд 2020, 242–268. На једном мјесту у својој студији помиње да је Јелена тестамент писала 1443. пред своју смрт, а на другом доноси неисправан датум (26. XI 1442) из Пуцићевих *Споменика српских*. Види: *Приступне беседе*, 247, 250. Пред сам крај свог живота Чедомиљ Мијатовић је објавио и романсирану верзију своје приступне академске бесједе. Ч. Мијатовић, *Кнегиња Јелена Балишићка, кћи кнеза Лазара Косовског*, Београд 1932. Остали аутори су се бавили Јеленом узгредно у склопу других тема, па нису ни разматрали датум њене смрти или су попут Константина Јиречека у његовој *Историји Срба* помињали само годину њене смрти (1443) која је документована напријед наведеним податком о завођењу Јелениног тестаментa у дубровачке службене књиге. Одређену пометњу увели су Ристо Јеремић и Јорјо Тадић у својој студији из историје медицине и здравствене културе старог Дубровника. На једном мјесту погрешно су интерпретирали податак регистрован у записницима Вијећа умољених од 28. јуна 1443. године. Тада су Дубровчани на захтјев *domine Jelene et domine Theodore* понудили љекара Кристофора Боназија (Christophorus de Bonasiis) који је и сам пристао да оде. И поред тога што на маргини документа стоји забиљежено да се ради о понуди љекара *госпођама војводе Стефана (... ofertu dominabus vojvode Stjepani medicus)* и што је у то вријеме постојао само један војвода Стефан (Хранић Косача), Р. Јеремић и Ј. Тадић су поменути податак интерпретирали да се у датом случају радило о госпођи Јелени, удовици великог војводе Сандаља Хранића и сестри кнеза Лазара. Поменути *госпође војводе Стефана* су, заправо, Стефанова супруга Јелена и њена сестра Теодора, ћерке Балше III и унуке Јелене, Сандаљеве удовице. Због специфичности студије, ова погрешна интерпретација поменути архивске забиљешке остала је међу историчарима релативно незапажена, а податак су све до новијег времена преузимали углавном они аутори који су се бавили историјом медицине. DAD, *Acta Consilii rogatorum*, VIII, fol. 223 (28. 6. 1443); R. Jeremić, J. Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika* II, Beograd 1939, 31; V. Besarović, *Italijani – dubrovački ljekari u srednjovjekovnoj Bosni*, Prilozi II u Sarajevu 21 (1985) 254; J. Vačić, *Magistri medicine srednjovjekovnog Dubrovnika (14. i 15. stoljeće)*, Zagreb 1997, 130–131. На грешку је указано тек у скорије вријеме: Е. Куртовић, *Iz prosopografije Kosača (Jelena i Teodora)*, Most, god. XXVI, br. 130 (41) (Mostar 2000) 73–74; Е. Куртовић, *Јелена Хранић у банкарским пословањима у Дубровнику и Котору*, Зборник за историју БиХ 5 (2008) 12–103.

³ М. Пурковић, *Кћери кнеза Лазара*, Београд 1996², 89. Међутим, на истом мјесту Теодору је сматрао ћерком Стефана Вукчића а не Балше III. И поред тога што је цитирао његов рад, Милан Кашанин на једном мјесту је навео да је Јеленин тестамент састављен „годину дана пред њену смрт“, а одмах потом да је умрла почетком 1444. године. М. Кашанин, *Српска књижевност у средњем веку*, Београд 2002, 358–359.

финансијске трансакције на основу дубровачке изворне грађе⁴, а недавно је и Ђуро Тошић спустио горњу хронолошку границу њене смрти на 16. фебруар 1443, скренувши пажњу у свом раду на податак из једног млетачког извора, који је такође поодавно публикован, али је у науци остао потпуно незапажен.⁵ Управо тај већи број докумената, којима су регулисани односи финансијске и правне природе између појединих чланова куће Косача и дубровачких власти, пружа могућност да се утврди најприближније вријеме смрти Сандаљеве удовице.

Иако је располагао са огромном имовином, Сандаљ Хранић Косача, колико је познато, није оставио иза себе тестамент. Немали број докумената који су регулисали његове банкарске трансакције, које је обављао у Дубровнику (депозити, улагања на камату), садржи детаљне инструкције о томе како да се поступи са имовином у случају његове смрти и у правном смислу имале су снагу тестамента. Дубровачке власти су великом војводи у два наврата одобриле да на камату од 5% уложи по 6.000 дуката, од чега је Сандаљ у два наврата остваривао укупну годишњу добит од 600 дуката. Први улог реализовао је након продаје Конавала 1419, а други 1431, након што је стао на дубровачку страну у Конавоском рату против Радосава Павловића. Интерес на двије уложене главнице доспијевао је на исплату на два различита датума, на дан Св. Влаха (3. фебруара) и на дан Св. Стефана (3. августа). По првом документу о улагању новца на добит из 1419, главницу са каматом требало је да наслиједе Сандаљеви потомци или, уколико њих не буде било, његова браћа Вукац и Вук са својим потомством.⁶ Међутим, за вријеме Сандаљеве посјете Дубровнику 1426.⁷ извршена је измјена клаузуле о наслеђивању по питању овог улога, и то у Јеленину корист, која је у недостатку Сандаљевог потомства требало да буде прва у линији наслеђивања читаве главнице са припадајућим каматама. О томе је издата повеља која, нажалост, није сачувана, али су остали кратки записници дубровачког Вијећа

---

⁴ Е. Куртовић, *Iz prosopografije Kosača*, 73–77; Е. Куртовић, *Јелена Хранић у банкарским пословањима*, 89–113; Е. Куртовић, *Из хисторије банкарства Босне и Дубровника у средњем вијеку*, Београд 2010, 36–64;

⁵ J. Valentini, *Acta Albaniae Veneta (saeculorum XIV et XV)*, Tomus XVIII, München 1974, 6; Ђ. Тошић, *Сандаљева удовица Јелена Хранић*, ЗРВИ 41 (2004) 423–440, 427.

⁶ Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–I*, 301–303;

⁷ О томе детаљније в. В. Ћоровић, *Сандаљ Хранић у Дубровнику 1426*, Браство 17 (1923) 102–107; J. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Dubrovnik 1939, 114–117.

умољених, које је о томе почетком фебруара 1426. водило расправу. Повеље којима је регулисано друго улагање на добит из 1431. такође нису сачуване, али су остали документи који свједоче да је друга транша од 6.000 дуката уложена на исти начин, тј. да је Сандаљева жена Јелена имала првенство у наслеђивању припадајућих камата.⁸ Све до своје смрти, марта 1435, Сандаљ је уредно подизао приспјеле камате, а од тада камате је уредно подизала Јелена. Анализа камата исплаћених Јелени показала је да постоји већа редовност приликом исплате оних које су доспијевале на дан Св. Влаха (3. фебруар). Од седам исплаћених транши у периоду од 1436. до 1442, једна је исплаћена једанаест дана прије рока (1441), три у првој декади фебруара (1436, 1438, 1442), једна у другој половини фебруара (1437) и двије након мјесец дана рока доспијећа (1439, 1440). Исплата камата са роком доспијећа почетком августа не показује такву редовност у исплати, јер су оне подизане махом око једног или два мјесеца након наведеног рока.⁹ Камата са роком доспијећа од 3. фебруара 1443. није исплаћена и то би могао да буде један од хронолошких оријентира приликом одређивања датума смрти Сандаљеве удовице. Прва вијест о исплати ове камате садржана је у кратком образложењу Вијећа умољених од 27. марта исте године, у којој се образлаже да је након смрти Јелене, Сандаљеве удовице, Стефан Вукчић Косача корисник добити на основу главнице од 6.000 дуката, коју је у Дубровачкој општини уложио његов стриц Сандаљ.¹⁰

У тренутку када је умро велики војвода Сандаљ, средином марта 1435, његов посланик Прибислав Похвалић налазио се у Дубровнику и, по устаљеном обичају, осим других послова, требало је да подигне и 300 дуката на име камате са роком доспијећа на дан Св. Влаха. Одмах након што је вијест о Сандаљевој смрти стигла у Дубровник, тамошње власти су одгодиле исплату, иако је Сандаљев посланик имао све потребне документе на основу којих је био овлашћен да то

---

⁸ Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–2*, 56; В. Krekić, *Dva priloga bosanskoj istoriji prve polovine petnaestog vijeka*, Godišnjak DI XXXVII (1986) 130; Е. Куртовић, *Јелена Хранић у банкарским пословањима*, 95–97; Isti, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranic Kosača*, Сарајево 2009, 376–377; Isti, *Из хисторије банкарства Босне и Дубровника у средњем вијеку*, Београд 2010, 16–36.

⁹ В. прегледну табелу у Е. Куртовић, *Јелена Хранић у банкарским пословањима*, 112.

¹⁰ Текст одлуке код Е. Kurtović, *Iz prosopografije Kosača*, 75, 77.

уради.¹¹ Како би избјегли евентуалне неспоразуме у погледу тога коме припадају дукати из каматног циклуса који је окончан 3. фебруара 1435, дубровачке власти су са Сандаљевим насљедницима повели дискретне преговоре, који су потрајали све до новембра исте године. Пошто је каматни циклус истекао док је велики војвода још увијек био жив, Јелена није имала право на њега, јер је по измјенама из 1426. то право могла да искористи само након мужевљеве смрти. Прва добит која јој је сљедовала на основу уговорних клаузула биле су камате са роком доспијећа 3. августа 1435, које су исплаћене 21. новембра исте године.¹² Брзина којом је поменута одлука од краја марта 1443. донесена и одсуство осталих вијести које су се детаљније бавиле додатним правним питањима и евентуалним запрекама у погледу располагања новцем од камата, указује да тих правних недоумица у датом случају уопште није било, што, опет, сугерише на могућност да је Јелена умрла прије истека каматног циклуса.

На такву могућност указују и извори који свједоче о Јелениним финансијским трансакцијама у Котору са трговцем Луком Паутиновићем. Дана 26. новембра 1436. Јелена је код поменутог трговца орочила суму од 1.000 дуката са каматом од 7% и на период од четири године. Период орочења је истекао крајем новембра 1440, а дио главнице постепено је повлачен у наредном периоду. Током 1441. Јелена је у више наврата подигла од Паутиновића укупно 380 дуката, а 1. марта 1442. и додатних 120 дуката, што је укупно чинило половину раније уложене главнице. Друга половина суме од 500 дуката, која је преостала код Паутиновића, а на коју су и даље ишле камате, опоручена је тестаментом великом војводи Стефану Вукчићу: **да к г[осп]вд[и]нѠ војводи СтепанѠ (...) пет цать двкать кок сѠ Ѡ двкше ПалѠтиновикѠ такои з добиткѠ како гредѠ.** Међутим, 16. фебруара 1443. у Венецији се расправљало о дугу од 450 дуката, који је Лука Паутиновић имао према *госпођи Јелени Страцимировић, по којној мајци Балше Страцимировића*.¹³ Упада у очи чињеница да је од укупне суме од 500 дуката, која је тестаментом од 25. новембра

¹¹ P. Živković, *Utjecaj primorskih gradova na ekonomsko-socijalne promjene u bosanskom društvu u 14. i 15. stoljeću (Pojava građanske klase i novog plemstva)*, Tuzla 1986, 115–116; P. Živković, *Pohvaliči na dvoru Kosača*, Iz srednjovjekovne povijesti Bosne i Huma, Osijek 2002, 160.

¹² E. Куртовић, *Јелена Хранић у банкарским пословањима*, 99–101.

¹³ J. Valentini, *Acta Albaniae Veneta XVIII*, 6; Ђ. Тошић, *Сандаљева удовица*, 426–428.

1442. опоручена великом војводи Стефану, изузета сума од 50 дуката, која је са припадајућом каматом највјероватније исплаћена током децембра или јануара мјесеца. Имајући у виду да је морало проћи извјесно вријеме док је вијест о Јелениној смрти стигла у Котор, да се, потом, потегне питање у вези неподигнутог дијела њеног депозита, па да вијести о свему томе напоскон стигну у Венецију о чему су расправљали тамошњи органи власти 16. фебруара, могли бисмо на овом мјесту изнијети опрезнију претпоставку да је Јелена преминула најкасније током јануара 1443. године. Исто тако, имајући у виду да је сума од 500 дуката тестаментом од 25. новембра 1442. опоручена великом војводи Стефану Вукчићу, а да је непуна три мјесеца касније код Луке Паутиновића затечен износ за 50 дуката нижи од опоручене суме, то би водило ка закључку да су припадајућа камата и додатна сума од 50 дуката исплаћени на основу захтјева госпође Јелене након 26. новембра 1442. када је истекао период орочења. Пошто су припрема потребне документације и слање посланика у Котор такође изискивали одређени временски период, могли бисмо шпекулисати да је наведена сума исплаћена најраније средином или у другој половини децембра 1442. године. На тај начин претпостављени хронолошки оквир Јеленине смрти могао би да се додатно сузи. Нису потпуно јасне ни околности у вези два одијела која су се налазила код Никше Тамарића у Дубровнику. По тестаменту, она су још увијек била код Никше Тамарића, али би се на основу друге потврде Срефана Вукчића од 3. јула 1443. дало закључити да су она, након састављања тестаamenta, била посуђена Оливери, која их је након сестрине смрти вратила назад у Дубровник, гдје их је преузео Стефанов посланик: **Я теи више речене свите прьмамаь по листѣ госпоге Деспине ѿт Никше и сина мѣ Матка ерь сѣ стали ѣ теѣ властех по рѣкѣ госпоге Деспине.**¹⁴

У новијој литератури усталила се тврдња да је Јеленин тестамент званично „отворен“ у Дубровнику 5. априла 1443. године

¹⁴ М. Пуцић, *Споменици српски* II, 104, 124. На такав закључак наводи и кратка нотарска забиљешка од 9. јула 1443. наведена испод преписа ћириличног текста друге Стефанове потврде: *Privilegio como vo(iuoda) Stipan confesso auer recevudo da ser Nichola de Zorčii II veste de d(omi)na Jella le qual depoxito d(omi)na Despina*. Е. Kurtović, А. Peco, *Izvori za historiju srednjovjekovne Bosne (Ispisi iz knjiga notarijata Državnog arhiva u Dubrovniku 1370–1529)* 1, Sarajevo 2021, 409. В. и ниже у тексту са напоменама 19, 20 и 21.

пред дубровачким ректором Никшом Пуцићем и његовим вијећем.¹⁵ Међутим, у забиљешци која о томе говори, нигдје се не спомиње да је управо тада дошло до „отварања“ тестаментa, већ да су се људи из непосредног Јелениног окружења заклели да је у питању оригинал тестаментa и Јеленина посљедња воља. Зашто би се уопште тестамент отварао у граду чији грађанин Јелена није била и у коме није живио нико од њене родбине? Тестамент јесте био запечаћен Јелениним печатом и брижљиво га је чувао њен духовник старац Никандар. Пошто имамо податак из млетачког извора да је средином фебруара 1443. Јелена већ извјесно вријеме била покојна, а имамо и Стефанову потврду од 1. априла и забиљешку о регистрацији тестаментa у дубровачким општинским књигама од 5. априла исте године, поставља се питање зашто се најмање два мјесеца чекало на „отварање“ тестаментa? Сматрамо да је он отворен раније, током марта, у Кључу крај Гацког, гдје је већина Јеленине породице тада била на окупу, што се види из потврде која је датирана 1. априлом 1443. године. Проф. Ђ. Тошић гријеша када у свом раду наводи да су „нестрпљиви насљедници (Стефан, Јелена и Владислав) (...) 1. априла 1443. примили од неких Дубровчана у њиховом граду Кључу сребренину и накит које им је Јелена опоручно оставила“, алудирајући да је примопредаја опоручених предмета извршена прије званичног „отварања“ тестаментa.¹⁶ Признаница од 1. априла унапријед је састављена у Кључу, у канцеларији великог војводе Стефана, у склопу припремних радњи за отпремање војводиног посланства у Дубровник. Признаница свједочи о примопредаји предмета која је тек требало да услиједи након регистровања тестаментa у дубровачкој општинској књизи.

Као човјек цркве и њен духовник, старац Никандар се побринуо да Јелена буде достојно сахрањена у својој задужбини и да се одслужи сви парастоси који су у православној цркви били уобичајени, укључујући и онај најважнији четрдесетодневни. Претпостављамо да је слијед догађаја приближно текао овим редослиједом: да је Јелена преминула током јануара мјесеца, да су чин сахране и сви религијски обреди након сахране обављени до почетка марта, када су се старац Никандар, калуђер Јован и Доберко Марнић запутили њеној

---

¹⁵ Е. Kurtović, *Iz prosopografije Kosača*, 75; Ђ. Тошић, *Сандаљева удовица*, 436; Е. Куртовић, *Јелена Хранић у банкарским пословањима*, 103.

¹⁶ Ђ. Тошић, *Сандаљева удовица*, 438–439.

најближој породици у Херцеговину, гдје су их затекли у Кључу крај Гацка. Тамо је, највјероватније, тестамент био отворен. У Стефановој потврди од 1. априла наведен је детаљан списак предмета који су му опоручени: сребрне посуде, златне минђуше, појасеви, мало и велико прстење и оглавље заједно са хиљаду дуката. Занимљиво је и то да се у потврди не помињу два одијела која је требало да буду код Никше Тамарића, јер су вјероватно били упознати са тим да су се она привремено налазила код Оливере. Она су била исувише вриједне ставке да би се подвела под општу фразу *и све остало* која стоји у потврди. Стефан и његова породица нису могли да наброје детаљан попис опоручених ставки, осим уколико нису били непосредно упознати са садржајем тестаamenta, а старац Никандар, калуђер Јован и Доберко Марнић нису могли самостално, без договора са породицом, да се упуте у Дубровник како би уредили финансијске послове иза покојнице. Осим тога, Стефанова супруга Јелена и њихов син Владислав тестаментом су именовани за ктиторе и старатеље Јеленине задужбине Цркве Св. Богородице, па је поврх свега реченог постојао додатни разлог да породица буде детаљније упозната са посљедњом вољом покојнице. Након договора са породицом у Кључу, посланство које су сачињавали напријед поменути, као и Радивој Шиглица, Иван Влатковић, Вукашин Санковић, Вукша дијак и остали, стигли су у Дубровник почетком априла, али су активности око сређивања финансија отпочеле можда и нешто раније, о чему може да наговијести одлука дубровачког Вијећа умољених од 27. марта 1443. о исплати припадајућих камата Стефану Вукчићу.¹⁷ Дана 5. априла, пред ректором и његовим вијећем прочитана је Јеленина посљедња воља, а након тога тестамент је званично преписан у књигу *Testamenta notariae*. То је било потребно пошто су текст тестаamenta и Стефанова потврда чинили једну органску дипломатичку цјелину која је требало да посвједочи да су, гледано са финансијске стране, Јеленина посљедња воља као и Стефаново потраживање у цјелости извршени. Текст тестаamenta и Стефанова потврда били су предмет дугорочног чувања, јер су дубровачким властима служили као доказно средство у неким

¹⁷ Уп. Е. Kurtović, *Iz prosopografije Kosača*, 75, 77 са дјелима Е. Kurtović, А. Песо, *Izvori za historiju srednjovjekovne Bosne (Ispisi iz knjiga notarijata Državnog arhiva u Dubrovniku 1370–1529)* 1, Sarajevo 2021, 404. и Д. Синдик, *Тестамент Јелене Балшић*, Никон Јерусалимац, вријеме – личност – дјело, Зборник радова са међународног научног симпозиона на Скадарском језеру 7–9. септембра 2000. године, Цетиње 2004, 163–165.

будућим евентуалним правним неспоразумима, тј. служили су им као обезбјеђење од сваког даљег потраживања. То је било потребно и због тога што у документима о Јеленином улагању вриједности у депозит у Дубровнику није прецизирано ко има право да их наслиједи у случају њезине смрти. У документима о Јелениним депозитима, за разлику од оних Сандаљевих гдје је линија наслеђивања детаљно прецизирана, стоји да на њих полагају право само они *комѢ би по свомь [Јеленином] листѢ шпорѢчила*.¹⁸

Поменуто посланство изузело је 9. априла из Дубровачке општине и однијело у Кључ већину предмета који су тестаментом били опоручени, укључујући и иконицу оковану златом и украшену бисерима и драгим камењем (*in choneta auri ornatam perlis et margaretis*), коју су даље прослиједили Оливери.¹⁹ У Дубровник су 28. јуна 1443. поново приспјели старац јерусалимски Никандар и Доберко Марнић, *посланици госпође Деспине* (Оливере), са потврдом да је иконица за-примљена.²⁰ Никандар и Доберко су том приликом вјероватно вратили назад у Дубровник код Никше Тамарића и она два напријед поменута одијела која су била код Оливере. Њих је однијело великом војводи Стефану у Добре Воде ново посланство, које је у Дубровник донијело другу потврду великог војводе, датирану 3. јулом 1443. године. Одијела су изузета из Дубровачке општине 9. јула, о чему је остављена кратка забиљешка.²¹

Тестамент садржи и један додатни хронолошки податак, који не може да буде прецизније утврђен. Он је наведен на почетку документа, гдје је записано да се велики војвода Стефан Вукчић састао са Јеленом у Горичанима, гдје је јој је *учинио милост и дао своју ријеч* да ће све оно што би Јелена распоредила од свог имања он и његови потомци испоштовати. Не знамо када се Стефан могао у Горичанима састати са Јеленом, али то није могло бити много прије него што је тестамент био састављен. Можда се тај сусрет догодио непосредно учи састављања тестаamenta. Наиме, управо су у то вријеме вођене борбе између Стефана и Млечана око градова у Доњој Зети. Током октобра 1442. поведени су преговори о примирју и издавању дозволе (*salvus conductus*) за долазак Стефанових посланика у Зету. Појединости

¹⁸ Љ. Стојановић, *Повеље и писма*, I-1, 388–394.

¹⁹ М. Пуцић, *Споменици српски* II, 123; Е. Kurtović, А. Peco, *Izvori* 1, 404.

²⁰ Д. Синдик, *Тестамент Јелене Башић*, 163–164; Е. Kurtović, А. Peco, *Izvori* 1, 405.

²¹ Е. Kurtović, А. Peco, *Izvori* 1, 409. В. и напомену 14.

о томе нам нису познате, али је млетачки сенат 8. јануара 1443. расправљао о извјештају скадарског кнеза, у коме је саопштено да је велики војвода дошао са својом војском на три миље од Скадра, потом, да је закључио примирје које је напосљетку прекршио. Ова дешавања у извјештају скадарског кнеза нису хронолошки прецизирана. С обзиром на лоше комуникације између Скадра и Венеције, Сима Ћирковић је претпоставио да су се ови догађаји одиграли почетком децембра 1442, али би се могло претпоставити да је велики војвода боравио на простору Доње Зете и нешто раније, током новембра, о чему је могао да остане помен у Јеленином тестаменту.²² Занимљив је и податак из тестаментa да невелика Црква Св. Богородице није до тренутка писања тестаментa остала завршена, упркос томе што је до тог тренутка грађена четири године и што Јелени није мањкало финансијских средстава да приведе крају њену изградњу и уређење. У литератури је одавно више пута наглашавано да су материјалне ствари пописане и опоручене тестаментом од велике вриједности за историју наше средњовјековне културе које, у пренесеном значењу, представљају „панораму властеоског живота и обичаја“. Попис опоручених предмета свједочи о Јеленином материјалном богатству, а њени изречени ставови у тестаменту свједочанство су о њеној религиозности, мислима, осјећањима и односу према родбини и својој најближој околини.²³

²² S. Ljubić, *Listine IX*, 165, 167–168; J. Valentini, *Acta Albaniae Veneta XVIII*, 3–4; С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба*, Београд 1964, 63–65; O. Jens Schmitt, *Das venezianische Albanien (1392–1479)*, München 2001, 292.

²³ Осим напријед цитиране литературе, о томе додатно исп.: Е. Lilek, *Riznica porodice „Hranići“ (nadimak Kosača)*, GZM, god. I, knj. II (1889) 1–25; Б. Радојковић, *Материјална култура босанске властеле*, Зборник за историју БиХ I (1995) 67–83; М. Кашанин, *Српска књижевност у средњем веку*, Београд 2002, 358. Осталу додатну литературу о томе видјети код појединих ставки у поглављима о важнијим терминима и просопографским подацима у оквиру овог рада. Основну литературу о тестаментима и о мотивима за њихово састављање в. у напомени 196 у оквиру овог рада. Библиографију радова о Јелени Лазаревић до 2010. в. у: С. Томин, *Библиографија радова о Јелени Балшић (између 1366. и 1371–1443)*, Књиженство – часопис за студије књижевности, рода и културе, год. 1, бр. 1 (2011) [електронски извор]; <http://www.knjizenstvo.rs/sr/casopisi/2011/bibliografije/bibliografija-radova-o-jeleni-balsic-izmedju-1366-i-1371-1443> (приступљено 1.2.2022). Она поред радова из историје, обухвата романе, драме и остале литерарне списе који се баве Јелениним животом. Међутим, библиографија није исцрпна, јер је немали број радова изостављен, како оних старијих, тако и оних који су у новије вријеме (до 2010) штампани ван граница Србије. Осим свих напријед цитираних радова, о Јеленином тестаменту додатно в. и: D. Korać, *Neki aspekti religioznosti u Kosača*, *Croatica Christiana Periodica* 72 (2013) 51–72; D. Korać,

Опис документа и његова ранија издања

Оригинал тестаментa, датиран 25. новембром 1442, није сачуван. Препис је начинио Никша Звијездић, писар српске канцеларије у Дубровнику, 5. априла 1443. током боравка посланства великог војводе Стефана Вукчића. Налази се у Државном архиву у Дубровнику на страницама 151v–153r тринаестог тома архивске серије *Testamenta notariae*. Издање је приређено на основу дигиталних снимака који су начињени јула 2011. године.

Ранија издања: Ф. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 415–417; М. Пуцић, *Споменици српски II*, 121–123; С. Новаковић, *Примери књижевности и језика старогa и српско-словенскогa*, Београд 1877, 364–366 (према Пуцићевом издању); Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–I*, 394–397; Д. Синдик, *Тестамент Јелене Балишић*, 159–162; L. Nakaš, D. Župarić, A. Lalić, Dž. Dautović, E. Kurtović, *Codex diplomaticus Regni Bosnae – povelje i pisma stare bosanske države*, Sarajevo 2018, 687–690 (са факсимилом и преводом).

Осим напријед наведених издања на старом језику, приређено је и више других прилагођених модерном српском језику.²⁴

Religioznost humske vlastele u kasnom srednjem vijeku, Mostar 2015, 170–183. и Р. Бајовић, *Јелена Балишић у средњовјековној, усменој и савременој књижевности*, Београд 2019, 473–497 (докторска дисертација у рукопису одбрањена на Филолошком факултету Универзитета у Београду). О јерусалимском старцу Никандру такође је доста писано. За детаљније испитивање: Јеромонах Јован (Ћулибрк), *Библиографија објављених дјела и превода Никона Јерусалимца и радова о Никону*, Никон јерусалимац, вријеме – личност – дјело, 341–352; В. Баљ, *Библиографија радова о Никону Јерусалимцу*, О Горичком зборнику – зборник одабраних радова, Подгорица–Београд 2020, 569–615.

²⁴ *Списи о Косову*, Стара српска књижевност у 24 књиге, књига тринаеста, прир. М. Грковић, Београд 1993, 165–167; *Писах и потписах, аутобиографске изјаве средњег века*, приредила Р. Маринковић, Београд 1996, 207–210; Г. Комар, *Ћириличне опорукe бокешког, требињског и дубровачког краја 1392–1834*, Херцег Нови 2016, 7–12 (са снимком документа); М. М. Д. Недељковић, *Благоверна Јелена Лазарева Балишић*, Сопот 2019³, 165–170. Сва издања приређена су без уводне канцеларијске забиљешке дубровачког писара.

I

Текст**

Folium 151v

1443. a di 5. aprile

Testamento de d[omi]na Jella de vo[ivode] Sandagli

Прѣд²⁵ гв[спо]д[и]на кнеза дѣбровачкога²⁶ Никше Пѣцика своѣм²⁷ виѣм |2| на пѣоне прѣзвванъ дѣховьникъ Никандаръ старецъ |3| крѣзалимски²⁸ и Ивванъ калѣгеръ и Добрько Марьникъ. |4| И свакога ниx(ь) wсoбa заклесмо врѣхъ тестаментa²⁹ |5| почтенога споменѣтѣ госпоге Еллене³⁰ бившагw³¹ |6| господга³² гв[спо]д[и]на воѣводе Сандаля кои рекоше Б(о)гwм(ь) |7| и дѣшwм ниx: да wвѣа тестамень³³ кѣтъ дѣчинила |8| господга Елла ѣ свwм добрѣ³⁴ здравію пѣотію и ѣ свою |9| добрѣ свѣсть³⁵ и намъ га прѣдала³⁶ своинwм рѣкwм a подѣ |10| свою печать a хoтe да се извѣрши цю се ѣ немѣ дръжи³⁷. |11| Кога тестаментa кѣтъ почетакъ wвѣи³⁸:

|12| Ва имѣ ѿт(ь)ца и Сина и Светагw дѣха ѣ Светѣю Троици³⁹, аминь. |13| Ми гwспoгa Елена дащи с(вe)топочившаго гв[спо]д[и]на кнеза |14| Лазарѣа да ѣ ва свиденѣ всакомѣ комѣ се подoбa |15| и⁴⁰ прѣд кога се сеи писанѣ извѣнесе wгледати како |16| по милости Божки и сина ми гв[спо]д[и]на воѣводе Стѣ|17|пана сатвор⁴¹ ми милость и да ми свою рѣиеч кади се |18| са мною стага ѣ Горьчанѣх⁴² цю годѣ вѣх кѣдѣ⁴³

** Редакција издања текста и превода свих докумената: Т. Суботин Голубовић.

²⁵ Миклошич: Прѣдъ; Пуцић: Пред.

²⁶ Миклошич и Пуцић: дѣбровачкога.

²⁷ Миклошич: свѣм.

²⁸ Миклошич: иерѣзалимски.

²⁹ Миклошич и Синдик: тестаментa.

³⁰ Миклошич: Елене.

³¹ Миклошич: бившаго.

³² Пуцић: господара; Синдик испустио.

³³ Миклошич: тестаментъ.

³⁴ Миклошич: добромъ.

³⁵ Миклошич: свѣиестъ.

³⁶ Миклошич: прѣдала.

³⁷ Синдик: немъ дръжи;

³⁸ Миклошич: wвди.

³⁹ Миклошич: Троицѣ.

⁴⁰ Миклошич: а.

⁴¹ Пуцић и Стојановић: сатвори.

⁴² Пуцић: Горичанѣх.

⁴³ Синдик: вѣдѣ.

вдл8|19|чила вд имана моког да м[и] к тврѣдо и непоколивимо⁴⁴ |20|
вд нѣга и нѣгове дичице⁴⁵. Гаде га речена госпога |21| Ел[е]на чиню
рѣчь⁴⁶ за живота 8⁴⁷ моки добреи свѣсти⁴⁸ |22| 8 моки ако би ми се
прѣлѣчила⁴⁹ самьртъ да 8зъме гв[спо]д[и]нь |23| воєвода Степан ѡне
две свите 8 Никше Тамар[и]ка. |24| И цо к кѣнтѣшь златѡм фигуранъ
да⁵⁰ к г[осп]вд[и]нѣ воєводи⁵¹ |25| Степанѣ и крѣгла⁵² вела⁵³ и пет цать
дѣкать кок⁵⁴ с8 |26| 8 Лѣкше Палѣтиновика⁵⁵ такои з добитѣм како
гредѣ |27| а⁵⁶ плащъ з бисерѡм ако к милость⁵⁷ гв[спо]д[и]на воєводе⁵⁸
да се да |28| госпоге Елене воєводине⁵⁹ и ѡще ѡглавѣ моѣ |29| с каменѣм⁶⁰
и са бисерѡм и ѡботци велици и Владисавѣ |30| да се да роменча срьберна
позлакена и прѣстень |31| с очцем змаевем и моци свете цо с8 пръ мни
и госпо|32|дичне Каталене ѡботци мали и лѣтца⁶¹ злата и То|33|доре
моки⁶² 8нѣчице да се да посаць⁶³ на плаветнои⁶⁴ |34| тканице

Folium 152r

|35| и пр'стень 8 ком к ками сафинъ и кданъ билѣжаць⁶⁵ а⁶⁶
ѡстали |36| прѣстенци⁶⁷ и крѣгла мала кнезѣ Влаткѣ. А срьбер'ни сѣди

⁴⁴ Пуцић и Стојановић: **непокољквимо.**

⁴⁵ Пуцић и Стојановић: **дечице.**

⁴⁶ Миклошич: **рѣчь.**

⁴⁷ Пуцић испустио.

⁴⁸ Миклошич: **свиѣсти.**

⁴⁹ Пуцић и Синдик: **приклѣчила.**

⁵⁰ Стојановић: **и да.**

⁵¹ Миклошич: **воєводи.**

⁵² Миклошич: **прѣгла;** Пуцић: **крѣгла.**

⁵³ Миклошич: **вела.**

⁵⁴ Миклошич, Пуцић, Стојановић и Синдик: **кои.**

⁵⁵ Миклошич: **Палѣтиновика.**

⁵⁶ Стојановић и Синдик: **и.**

⁵⁷ Синдик испустио.

⁵⁸ Миклошич: **воєводе.**

⁵⁹ Миклошич и Синдик: **воєводине.**

⁶⁰ Миклошич: **каменѣм.**

⁶¹ Миклошич, Пуцић, Стојановић и Накаш и др.: **лѣтца.**

⁶² Пуцић и Стојановић: **моѣ.**

⁶³ Синдик: **посаць.**

⁶⁴ Миклошич: **плаветнои;** Пуцић и Синдик: **плаветнои.**

⁶⁵ Накаш и др.: **билѣжаць.**

⁶⁶ Пуцић, Стојановић и Синдик: **и.**

⁶⁷ Синдик: **прѣсенци.**

[37] кои сѸ Ѹ комѸнѸ⁶⁸ зделе⁶⁹ и пехари⁷⁰ и цю ꙗ црѣкве Светаго [38] Геор'гиа и нове црѣкве прѣс(ве)тѣи⁷¹ Б(огороди)ци да се вдлѸчи а ино [39] да Ѹзьме го[спо]д[и]нѣ воквода⁷² да м[и] их плати цю вѸде право да ми се [40] покрѣк црѣква кою самѣ чинила⁷³ за мои грѣбовѣ. [41] Я икона злата коѣ ꙗ комѸнѸ како самѣ записала [42] с властели такои⁷⁴ и да вѸде сестрѣ⁷⁵ ми гвспоге Деспине. [43] Яко ли⁷⁶ би се Деспине самрѣт прѣлѸчила⁷⁷ да вѸде тази икона [44] гвспоге Ёл[е]не⁷⁸ ввокводине⁷⁹ (!).

[45] Я⁸⁰ цю ѣ⁸¹ тисѸца дѸкаты Ѹ комѸнѸ⁸² молю и заклинам гв[спо]д[и]на ми [46] и сина вокводѸ⁸³ да м[и] их даа гвспоге Ёл(е)не⁸⁴ да она с моѸм [47] дѸховьникѸм подели за мою дѸшѸ. Наипрѣво⁸⁵ вд них [48] да се да гвспоге Деспине .с. дѸкаты да ми се пою [49] летѸрѣдик и да се разѸдели милосѣтина. И моѸмѸ [50] грѣвѸ дге ми се прѣлѸчи леки да се да .с. дѸкаты [51] да ми се пою летѸрѣдик иностанно⁸⁶ и да се диели [52] милосѣтина⁸⁷. И црѣкве СветагѸ Геор'гиа⁸⁸ Ѹ Горице [53] дадох шлово кѸпивѣ за .Ѹ.⁸⁹ дѸкаты да се покр'к⁹⁰ [54] црѣква и шѣе да им се даа⁹¹ за маисторе .л. дѸкат. [55] И шван челѣдѣ коѣ ꙗ сада прѣ мни кои би

⁶⁸ Миклошич: комѸни.

⁶⁹ Пуцић: зделе.

⁷⁰ Миклошич: лехари.

⁷¹ Миклошич: прѣсветои.

⁷² Миклошич: воевода.

⁷³ Миклошич: Ѹчинила.

⁷⁴ Пуцић: и такои.

⁷⁵ Синдик: сестрѣ.

⁷⁶ Синдик испустио.

⁷⁷ Пуцић и Синдик: прилѸчила.

⁷⁸ Пуцић, Стојановић и Синдик: Ёлле.

⁷⁹ Миклошич : воеводине; Пуцић: ввоеводине; Стојановић: вокводине.

⁸⁰ Миклошич: и.

⁸¹ Пуцић и Синдик: ꙗ.

⁸² Миклошич испустио Ѹ комѸнѸ.

⁸³ Миклошич: воеводѸ.

⁸⁴ Пуцић: Ёлле.

⁸⁵ Синдик: или прѣво.

⁸⁶ Миклошич: и постаино.

⁸⁷ Миклошич: милосѣтина.

⁸⁸ Миклошич: Георгиа.

⁸⁹ Миклошич: .Ѹ.

⁹⁰ Пуцић: покрѣк.

⁹¹ Миклошич: да.

се прѣ|56|лѣчили⁹² на самрѣти моѣ да се дасть дѣховникѣ |57| моѣмѣ⁹³
старѣцѣмѣ крѣозолимскомѣ Никандрѣ .н. |58| дѣкати и калѣгерѣ Ивѣанѣ⁹⁴
.м. дѣкати и Во|59|косѣвѣ Тѣмар[и]кѣю .м. дѣкати и попѣ Тѣодосѣю |60|
.к. дѣкати и Дѣце⁹⁵ .вѣ. дѣкати⁹⁶ и владикамѣ Рѣже |61| и синѣ иои⁹⁷
.л. дѣкати и Кѣталѣни дѣщѣрѣ⁹⁸ Николѣне |62| .л. дѣкати и Дѣврѣко ѣко
ви се тадаи⁹⁹ прѣмерѣ¹⁰⁰ на са|63|мрѣти моѣи да мѣ се да дѣкати .л. И
коѣ се згѣде¹⁰¹ |64| на самрѣти¹⁰² моѣи дѣвоикѣ да им се да прѣкиѣа |65|
колико се моѣе з гѣворѣмѣ како да се ѣдомѣ¹⁰³ ѣ вѣстѣла |66| чѣлѣадѣ да се
помилѣ¹⁰⁴ з дѣгѣворѣмѣ колико се ѣзѣмоѣе.

Folium 152v

|67| Я ѣо ѣ постѣленѣ ѣ трѣгѣ ѣ Лѣвра Шѣговѣкѣ¹⁰⁵ ѣ Барѣ ше[с]
сѣтѣ |68| дѣкати тѣзи дѣкати да стѣкѣ црѣкви новѣи ѣ Горѣци |69| ѣо
самѣ ѣчинѣла ѣ¹⁰⁶ Прѣсѣвѣтѣи Бѣгорѣдице¹⁰⁷ моѣи грѣбѣ |70| и по мѣни и
да имѣ црѣква добѣтѣ ѣдѣ тѣихѣ ѣи дѣкати |71| чѣм се кѣ¹⁰⁸ ѣкрѣмѣати. И
виноградѣи коѣи сѣ ѣ Бѣсѣхѣ¹⁰⁹ |72| ѣо самѣ кѣпила и сѣ црѣкѣмѣмѣ Сѣвѣтагѣ
Гѣврѣгѣи зѣменила |73| и ѣтакѣмила виноградѣи и нѣве и маслицѣ ѣ Барѣ и
солѣи|74| ѣа тѣи да мѣи¹¹⁰ гѣ[спѣ]д[и]нѣ вѣкѣвѣда¹¹¹ потѣврѣди црѣкви рѣченѣи
|75| ѣ¹¹² по моѣи самрѣти да вѣде томѣди кѣтитѣрѣ и ѣкрѣми|76|тѣль моѣа

⁹² Синдик: прѣлчили.

⁹³ Синдик: моѣмѣ.

⁹⁴ Мѣклошѣи: Ивѣанѣ.

⁹⁵ Мѣклошѣи: Лѣце.

⁹⁶ Пуцић испустиѣо.

⁹⁷ Мѣклошѣи: иои.

⁹⁸ Мѣклошѣи: дѣщѣри.

⁹⁹ Пуцић и Стоѣанѣвић: тада.

¹⁰⁰ Мѣклошѣи: прѣмерѣло; Стоѣанѣвић, Синдик и Накаш и др.: прѣмерѣль.

¹⁰¹ Синдик: згѣе.

¹⁰² Мѣклошѣи: самѣрѣти.

¹⁰³ Пуцић: ѣдѣ.

¹⁰⁴ Пуцић: пѣмилѣ.

¹⁰⁵ Мѣклошѣи: Шѣговѣка.

¹⁰⁶ Пуцић, Стоѣанѣвић и Накаш и др. испустиѣи.

¹⁰⁷ Мѣклошѣи и Синдик: Бѣгородѣице.

¹⁰⁸ Пуцић испустиѣо.

¹⁰⁹ Мѣклошѣи: Сѣсѣхѣ; Пуцић: Лѣсѣхѣ; Стоѣанѣвић: Бѣсѣхѣ; Синдик: Бѣсѣхѣ.

¹¹⁰ Синдик: и.

¹¹¹ Мѣклошѣи: вѣвѣвѣда.

¹¹² Пуцић и Синдик: и.

Иже поставлено днтръ блдхл широписцъ ддрд шефмъ
додствъ мншв рдсиди рд стоеъ Урбан колон дгофди
идемъ дунлащъ с пръ кантон догбоуице мон рдль
нпомемн нд нма Урбан доан дг тнхен дидатъ
Унмсе се шссмдсати наисогрди сонсо датъ сехъ
идемъ адннлд нсидеиав сеиисри шррнс рд мснлд
нбсидснмлд бнсо рдди Наноб нмдланце датрд Нсолн
дг спон рдми рдмъ боедоод попарди Урбан речеион
дпо моен сдироти рдд де томдн стипотр Насрми
тель моца датсид роиорр ескад боедоокиад ннн
сидеръ владисейд нлн ан ан рогсидро нлн Унмсе шс
снн шс томе попучсе рднм дтѣ надмоет сдироти
дсоеан сон сдди соарли сриарн рд ддеи рогсид
еелеад владисейд шшнмте саице вад рд посдае
дурссид поад ндиш рдсид релесе рдд де шан сон
ад рогсидсид Урбан дшан шне рд сдирдде шан
соее поидесе айло нлн сдире нлн ш лсао наво
рде рдди днат Урссид рде ш рогсид дшмиси
рсеидъ бонш посарид рднн д саепо тринце
Урбан ссордсид шсе роисидди рдти шан шом
нпомд рдншд ншанмеасо рдшо шми мон сди
сдо прелесе ард моесесе нлн Унмсе ай диме анха
нблнсе срдсе рдхоас рдми шд сдирдде анн
лр д стрдид рше анти роисидди ннме шом
нрше шшон дие адсое все аже ннмте шдонсо
сдсасо ррхон надидрад рше шшон рд сдирдде
теат рдн шн адми аве ррхд боедоод сдирдде
вд саепдсо тронд сдидо сдидсо ннр рднмдсо
нбд стрдшан сди восторр праше шан сд
ажд рдд рдстѣ влд рдти сон д жѣ поделъ
Ерм шдшоф де нмлого датсид роиорс елд рдннн
идшо шдон мон авсе аве рогсид ан рднн
лде се прелести ад все рд врише ннпдданте
Рд рдннотд адшеро нпосидидди шшон ншце рдган
сон ад рогсид рд шн анн шан роисид роитице

Ѣнѣка гвспога Юлена¹¹³ воководина¹¹⁴ и ниѣ(ѣ) |77| кнезь Владисавъ или
 би ниѣ гвспоцтво или чик инѣ |78| ѣни ѣ томѣ¹¹⁵ попченк¹¹⁶ да¹¹⁷ имѣтъ.
 И на моѣ самрѣти |79| ако се би кои сѣди ѣврѣли срѣбр'ни да ѣзьме
 гвспога¹¹⁸ |80| Юлена¹¹⁹ и Владисавъ и ѣо им се свиди ѣд ниѣ да поставѣ¹²⁰
 |81| ѣ црѣкѣ новѣ на ниѣ расѣженк да ѣдѣ ѣо би кои |82| недостатакъ
 црѣкви а ѣни тиѣм да¹²¹ направѣ. Я ѣо би |83| кокъ покѣкѣ било или кнѣге
 или ѣо любо инѣ |84| да се¹²² прѣложи ѣ¹²³ ѣѣ¹²⁴ црѣкѣ гдѣ ѣо пр'стои. Я
 ѣо ми си |85| рекалъ Воиѣ по старѣцѣ Радинѣ ѣ Светотрѣице |86| црѣкви
 кор'чанске ѣо кю¹²⁵ госпостѣѣ ви дати ѣо ли комѣ |87| иномѣ да пишѣ
 и¹²⁶ ѣбимѣню. Да ѣѣо ѣо ми мои¹²⁷ сами|88|сао прѣнесе Б(о)га молекк¹²⁸
 и пр'чистѣ Б(огород)ц(и)ѣ ѣ име ниѣхъ |89| и ѣписаѣ са рѣком дѣховнагѣ
 ми ѣтѣа старѣа Ника|90|нѣдра¹²⁹ крѣзалимѣа¹³⁰. ѣо кѣ бити госпостѣѣ
 ви¹³¹ и инѣм¹³² тѣоки¹³³ |91| и дѣше нашои а кѣднако кѣ все Б(о)жѣ и тѣоки
 и ѣ¹³⁴ тѣою |92| кѣкю пр'ходи и на слѣжѣѣ дѣше нашои да заклинамѣ
 |93| тѣѣ¹³⁵ гѣ(споди)на и сина ми безѣ грѣха¹³⁶ воководѣ¹³⁷ Степана |94| ѣа
 Светѣю Троицѣ кѣдиносѣѣѣю и неразделимѣю |95| и ѣа страшни¹³⁸ сѣдѣ

¹¹³ Миклошич: **Елена**.

¹¹⁴ Миклошич: **воеводина**.

¹¹⁵ Миклошич испустио.

¹¹⁶ Стојановић: **попеченк**.

¹¹⁷ Пуцић: **та**.

¹¹⁸ Пуцић: **гвспога**.

¹¹⁹ Миклошич: **Елена**.

¹²⁰ Пуцић је испустио читав 78. ред.

¹²¹ Миклошич испустио.

¹²² Миклошич: **к**.

¹²³ Миклошич испустио.

¹²⁴ Миклошич: **ѣѣ**.

¹²⁵ Миклошич: **кѣ**.

¹²⁶ Накаш и др. испустили.

¹²⁷ Синдик испустио.

¹²⁸ Миклошич: **моле се**.

¹²⁹ Миклошич: **Никандра**.

¹³⁰ Миклошич, Пуцић, Стојановић и Синдик: **крѣзалимѣа**.

¹³¹ Миклошич: **ти**.

¹³² Миклошич: **инѣм**.

¹³³ Синдик: **тѣоки**.

¹³⁴ Синдик испустио.

¹³⁵ Пуцић испустио.

¹³⁶ Пуцић: **грѣха**.

¹³⁷ Миклошич: **воеводѣ**.

¹³⁸ Миклошич: **страшан**.

ваторагѡ прѣшествиа¹³⁹ С(и)на |96| Б(о)жиа¹⁴⁰ егда пр'детъ¹⁴¹ вазѣдати
 комѣждѡ¹⁴² по¹⁴³ делѡм |97| егѡ. Такожде и мою ѡнѣкѡ господю Сл¹⁴⁴
 заклинам |98| како ѡвои¹⁴⁵ моѣ писанѣ не пот(во)рѣити¹⁴⁶ ниж¹⁴⁷ паки на
 |99| манѣ прѣнести нѣ все да врѣшите и исплѣните |100| за живота нашегѡ
 и по самрѣти нашои. И ѡще аще би |101| кои недостатци наши¹⁴⁸ били ѡ¹⁴⁹
 би¹⁵⁰ подобало попеки¹⁵¹ се¹⁵²

Folium 153r

|102| ѡ насъ и ѡ¹⁵³ нашои дѣши¹⁵⁴ да ви¹⁵⁵ своѣм благом поболете
 |103| и исплѣнитѣ ѡ насъ и ѡ нашои дѣше ерѣ ми самрѣть¹⁵⁶ |104| и
 животъ ѡ ваше рѣке прѣлагамо а прѣдъ Б(о)гѡмъ. |105| Писа се сеи
 писанѣ въ лѣт¹⁵⁷ .с̄.ц̄.н̄.¹⁵⁸ а¹⁵⁹ рожства¹⁶⁰ Х(рис)т(о)ва |106| .а̄.ѡ̄.м̄.в̄. лѣто
 м(ѣ)с(е)ца ноѣмврѣа¹⁶¹ .к̄.е̄. д(а)нѣ¹⁶² |107| ѡ Гор'чанеѡ¹⁶³.

¹³⁹ Миклошич: пришаствиа.

¹⁴⁰ Пуцић: Божиа.

¹⁴¹ Пуцић и Синдик: придеть.

¹⁴² Миклошич: комѣжде.

¹⁴³ Пуцић: подъ по.

¹⁴⁴ Миклошич: Сленѡ.

¹⁴⁵ Миклошич: ѡвоѣ.

¹⁴⁶ Миклошич: потворѣти; Пуцић: непозѣити ниже.

¹⁴⁷ Миклошич: ниѡ.

¹⁴⁸ Синдик испустио.

¹⁴⁹ Синдик: ѡо били.

¹⁵⁰ Синдик: што би.

¹⁵¹ Синдик: понеки.

¹⁵² Миклошич: попекитѣ.

¹⁵³ Миклошич испустио.

¹⁵⁴ Писар је прво написао дѣшѡ па исправио у дѣши.

¹⁵⁵ Синдик: би.

¹⁵⁶ Миклошич: самрѣть; Пуцић: самрѣть; Стојановић: самрѣт.

¹⁵⁷ Пуцић: лѣто.

¹⁵⁸ Синдик: .ц.н.

¹⁵⁹ Пуцић и Синдик испустили.

¹⁶⁰ Миклошич: рожства.

¹⁶¹ Миклошич: ноѣмврѣа; Синдик: ноѣмврѣа.

¹⁶² Миклошич: дѣнѣ.

¹⁶³ Накаш и др.: Гор'чане.

Канцеларијска забиљешка

Nota quod in Diversis notariae sc(ript)o¹⁶⁴ die VIII¹⁶⁵ aprilis 1443. apparent restituti ducati aurei mille al(ias) |2| depositati per d(ic)tam d[ominam] Jela(m) in co(mmun)e Ragus(ii) et etia(m) una incho(n)eta¹⁶⁶ auro ornata cu(m) perlis et margaritis |3| alias depositata in co(mmun)e Ragus(ii) et dimissa¹⁶⁷ per d(ic)tam d[ominam] Jele¹⁶⁸ d[omine] Despinae sue sorori in suo testamento.

Превод

1443. на дан 5. априла

Тестамент госпође Јеле [супруге] војводе Сандаља

Пред господина дубровачког кнеза Никшу Пуцића и његово вијеће позвани су духовник Никандар старац јерусалимски, Јован калуђер и Добрко Марнић. И сваку од тих особа заклесмо Богом и њиховом душом над тестаментом поштоване успомене госпође Јеле, бивше госпође господина војводе Сандаља, који су рекли: да је овај тестамент сачинила госпођа Јела при свом добром тјелесном здрављу и при својој чистој свијести и лично нам га предала под својим печатом хтијући да се изврши то што је у њему садржано. А ово је почетак тог тестаментa:

У име Оца и Сина и Светог духа у Светој Тројици, амин. Ми, госпођа Јелена, кћи светопочившег господина кнеза Лазара дајем на знање свакоме кога се то тиче и пред кога се изнесе овај рукопис на увид да ми је милошћу Божјом син мој, господин војвода Степан, учинио милост и дао своју ријеч када се са мном састао у Горичанима, да ће све оно што бих год распоредила од мојег имања он и његова дјечица сматрати чврстим и непорецивим. Сада ја, госпођа Јелена, одређујем за живота при мојој чистој свијести и у снази да ако би ме задесила смрт да узме господин војвода Степан она два одијела од Никше Тамарића. И кунтуш златом извезен да је господину војводи Степану и велика кругла и пет стотина дуката који су код Лукше Палутиновића заједно са каматом која сљедује, а плашт с бисерима, ако је по вољи господина војводе, да се дâ госпођи Јелени

¹⁶⁴ Миклошич: sub.

¹⁶⁵ Миклошич: VIII.

¹⁶⁶ Миклошич: incho(n)eta.

¹⁶⁷ Миклошич: missa.

¹⁶⁸ Миклошич: Jela(m).

војводиној, заједно са мојим оглављем са драгим камењем и бисерима и великим минђушама. И Владисаву да се дâ сребрна позлаћена роменча и прстен са змајевим окцем и свете мошти које су код мене, и госпођици Каталени мале минђуше и дугмад златна, а Тодори, мојој унучици, да се дâ мали плаветни исткани појас и прстен у ком је камен сафир и један билчужац, а остали прстенчићи и мала кругла да су кнезу Влатку. А сребрни судови који су у Општини [дубровачкој], здјеле и пехари, да се распореде Цркви Светог Ђорђа и новој Цркви Пресвете Богородице, а остале да узме господин војвода и да ми их плати колико буде требало да ми се покрије црква коју сам подигла за мој гроб. А златна икона која је у Општини, како сам договорила (убиљежила) с властелом, да се дâ мојој сестри, госпођи Деспини. Ако ли би Деспину задесила смрт, да та икона припадне војводиној госпођи Јелени. А од хиљаду дуката у Општини [дубровачкој], молим и заклинѐм господина ми и сина војводу да их дâ госпођи Јелени, да их она са мојим духовником подијели за моју душу. Прво, да се од њих дâ госпођи Деспини 200 дуката, да ми се поју литургије и да се раздијели милостиња. И моме гробу, гдје ми се случи да легнем, да се дâ 200 дуката, да ми се непрестано поју литургије и да се дијели милостиња. И Цркви Св. Ђорђа у Горици дадох олово, купивши га за 60 дуката, да се покрије црква и да им се још дâ за мајсторе 30 дуката. И ова чељад која је сада уз мене, која би се ту задесила на мојој самрти, да се дâ моме духовнику Никандру, старцу јерусалимском, 50 дуката и калуђеру Јовану 40 дуката и Вукосаву Тамарићу 40 дуката и попу Теодосију 20 дуката и Дуци 12 дуката и госпама Ружи са сином јој 30 дуката и Каталени, Николиној кћери, 30 дуката и Добрку, уколико би се тада нашао на мојој самрти, да му се дâ 30 дуката. И од мојих дјевојака, која би се затекла до моје смрти, да им се дâ прђија, колико се може, како би се удомиле, а остала чељад да се дарују једнодушно колико се буде могло. А шест стотина дуката уложених у трговину код Лавра Шиговића у Бару, да припадну новој Цркви Пресвете Богородице у Горици, у којој сам начинила свој гроб и да тој цркви сљедује добит (камата) од тих дуката од које ће се издржавати. И винограде у Бсесима, које сам купила, и са Црквом Св. Ђорђа замијенила и намирила са виноградима, њивама, маслињацима и солилима у Бару, то да ми господин војвода потврди поменутој цркви а послѣ моје смрти да јој буду ктитори и старатељи моја унука, војводина госпођа Јелена, и њихов [син] Владисав,

или ко други од њиховог господства или чијег другог – они о томе да воде бригу. И ако би се након моје смрти нашле које сребрне посуде, да их узму госпођа Јелена и Владисав и што им се свиди нека их приложе новој цркви, нека они на тај начин уреде оно што би, по њиховом нахођењу, цркви недостајало. А што би преостало од покућства или од књигâ или од чега год осталог, да се приложи у обје цркве гдје шта пристоји. А што ми је поручио Војо по старцу Радину у Светотројичиној цркви корчанској што ћу дати господству вашем или коме другом – да пишу и напомињу, да ово што ми је замисао изложила Бога молећи и Пречисту Богородицу у њихово име уписах помоћу руке мог духовног оца старца Никандра јерусалимца. Шта ће бити господству вашем и осталим твојим и души нашој – а једнако је све Божје и твоје – и у твоју кућу долази. И на службу душе наше заклињем тебе господина и сина ми без гријеха, војводу Степана, у Свету Тројицу јединосущну и нераздјеливу и у страшни суд другог доласка Сина Божјег, који ће када дође подати свакоме по дјелима његовим. Такође и моју унуку, госпођу Јелу, заклињем да ово моје написано не буде окаљано нити пак мање учињено, него да све извршите и испуните за живота нашег и послѣ смрти наше. И још, уколико смо изоставили нешто о чему би се у име нас и душе наше требало побринути, да се ви својим благом постарате и испуните у име нас и наше душе јер ми, пред Богом, смрт и живот предајемо у ваше руке. Писа се овај рукопис у 6950. љето а од рођења Христова 1442. љето, мјесеца новембра 25. дан, у Горичанима.

Канцеларијска забиљешка

Забиљешка која је у *Diversis notariae* записана дана 9. априла 1443. указује да је враћена хиљада дуката, коју је раније поставила у депозит поменута госпођа Јела у Дубровачкој општини, и такође, једна златна иконица украшена са бисерима и драгим камењем, раније депонована у Дубровачкој општини, послана од поменуте госпође Јеле госпођи Деспини, својој сестри, на основу свог тестаментa.

II

ПРВА ПРИЗНАНИЦА ВЕЛИКОГ ВОЈВОДЕ СТЕФАНА ВУКЧИЋА, ЊЕГОВЕ ЖЕНЕ ЈЕЛЕНЕ И СИНА ВЛАДИСЛАВА О ПРИМИТКУ НАСЉЕДСТВА

Физички опис и ранија издања

За израду потврде коришћен је пергамент италијанског начина израде, ширине 38 цм (горња ивица документа) и 36,8 цм (доња ивица), и висине 22,5 цм (лијево) и 21 цм (десно). Документ садржи слику висине 5,5 цм (лијево) и 6,4 цм (десно). Текст је у 15 редова исписан црноплавим мастилом на пергаменту који је прије исписивања био највјероватније линиран. На овај закључак упућују веома уредне маргине, као и правилан правац исписаних редова. Испод дванаестог реда остао је центиметар неисписаног простора, након чега слиједи у два реда исписана забиљешка о датуму, мјесту записивања и наредби о записивању потврде. Испод тога остало је поново око 2 цм неисписаног простора, након којег је у крајњем десном углу документа потписан писар. Осим инвокационог крста, висине 1,7 цм, потврда не садржи друге украсе. Слова су ситно исписана али читљива и без пренаглашених хаста, а ријечи размакнуте тако да читав документ и због самих маргина и правилних редова оставља утисак приличне уредности. Издужени потези који залазе у доњи међупростор су дужи и неријетко се завршавају полукругом. Иако исписан дипломатичким брзописом, у документу се не може запазити превише деформисаних словних облика, иако писар поједина слова (д, с, н, е) пише у више облика. Као најкарактеристичнију дипломатичку особеност изнијели бисмо на овом мјесту често курзивно спајање слова е и з, при чему је средишња хоризонтална пречкица слова е уједно и почетни потез слова з. Колико је познато, ово је једини сачувани документ који је писао Стефанов дијак Вукша, па не можемо путем компаративног приступа извршити подробнију анализу његовог рукописа. Кроз слику је провучена врпца од црвених свилених влакана, која непосредно испод ње формира плетеницу дугачку 7 цм, која затим улази на један горњи отвор округле печатне грудве (здјелице), у којој се, потом, дијели и излази из ње кроз три отвора смјештена са лијеве, десне и доње стране печатне грудве, из којих висе влакна у дужини од око 7 цм.

Печатна здјелица је пречника 4 цм и дубине око 2 цм, а у њено дно је наливен црнозелени восак, преко којег је утиснут већи Стефанов печатњак. Печат има форму круга, пречника 2,7 цм, а централни дио печатне слике се састоји од Стефановог имена, које је исписано помоћу мајускулних слова **СФАН**. Посљедња два су у облику лигатуре, па се на први поглед слово **Н** не разазнаје. Изнад поменутих слова исписан је минускулни облик тзв. „треног“ слова **Т**, па би се оно могло прочитати и као слово **Љ**. На тај начин, попут каквог ребуса, исписано је име великог војводе: **СТЕФАН**. Текст легенде исписан је на рубу печатне слике и уоквирен је са двије концентричне кружнице, које су изведене помоћу задебљане линије (спољна) и тачкица (унутрашња кружница): **+ СИ ПЕЧАТЬ ВОЕВОДЕ СТЬПАНА**. Слова **т** и **а** исписана су у њиховом минускулном облику. Печаторесцу је, изгледа, пред крај текста легенде понестало простора у кружној траци, па је претпоследње слово **а** у Стефановом имену исписао у облику лигатуре словâ **а** и **н**.¹⁶⁹

На полеђини постоји више записа, од којих су два Никше Звијездића: *M^oCCCCXLIII die 1. april(is). Priuilegio como vo(euoda) Stepan e d(omi)na Jelena sua mogle e conte Vladisau confesorno auer receuudo li depoxiti tuti de li ducati de d(omi)na Jella e de le arçentiere* а испод тога стоји записано *extrata in libro grande*. Посљедњи запис наводи да је Никша Звијездић потврду преписао у зборник исправа који се данас колоквијално назива *Codex Ragusinus*.¹⁷⁰ Каснији архивисти су додали сљедеће записе: *N. 6. del Pac. I Steffano Voivoda di Bosna dichiara di aver ricevuto 1000 Zech(ini) e tutti gli altri effetti preziosi. 1443. Apr. 1. и № 266 an. 1443*. Осим ових записа, на полеђини је два пута написан број 1100 па прецртан, а поред њих је два пута дописан број 1092 и једанпут 34а. Повеља се данас налази у Државном архиву у Дубровнику у оквиру архивске серије *Diplomata et acta*, „бечки број“ 1092. Ово издање приређујемо на основу уступљених фотографија.¹⁷¹

Ранија издања: П. Карано Твртковић, *Србски споменици*, 240–241; F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 425–426; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–2, 57–58; N. Mandić Studo, *Gacko kroz vijekove; Prilozi istoriji*

¹⁶⁹ Остале детаље о физичком опису погледати код G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka*, GZM VII (1952) 289–290; P. Anđelić, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1970, 73–74; G. Čremošnik, *Studije za srednjovjekovnu diplomatiku i sigilografiju Južnih Slavena*, Sarajevo 1976, 110.

¹⁷⁰ DAD, *Privilegi* I, 59v.

¹⁷¹ Фотографије обје потврде су ми уступили колеге проф. др Небојша Порчић и др Невен Исаиловић, којима се овом приликом срдечно захваљујем.

Gacka I, Gacko 1985, 85 (транскрибовано на латиницу); L. Nakaš, D. Župarić, A. Lalić, Dž. Dautović, E. Kurtović, *Codex diplomaticus Regni Bosnae – povelje i pisma stare bosanske države*, Sarajevo 2018, 692–693 (са факсимилом и преводом).

Љубомир Стојановић је у свом издању навео све словне разлике између оригинала и Никшиног преписа.

Текст

+ Ми г[оспо]д[и]нь Стѣпанъ милостью Божиюмъ велики воевода рѣсага восаньскога и к томѣ и ми госпоа Ел(е)на више реченога |2| г[оспо]д[и]на воеводе Стѣпана а кѣи почтеного споменѣтъа г[оспо]д[и]на Бавше и та кнезь Владисавъ синъ више реченога г[оспо]д[и]на воеводе |3| Стѣпана даемо на¹⁷² видѣнье всакомѣ комѣ се достои или прѣт кога се изънесе сии нашъ записъ штворень шгледати |4| а подѣ нашѣ законѣ висѣѣѣ печать како примисмо шдѣ много почтеного кнеза и властев дѣбровачѣѣхъ по нашемъ¹⁷³ |5| слѣзѣ и дигакѣ по Радивою Шиглици с нашимъ листомъ вѣрованиемъ шю намъ шпорѣчи и шстави по себи на смрь|6|ти госпоа Ел(е)на и шписа з добромъ свѣстью свою напоконѣ рѣчь ѣ тестаменѣтѣ каконо е по законѣ свѣтовно и ш не |7| печатью писана шдѣ рѣке¹⁷⁴ нее дѣховника Никандра старѣца ерѣсалимьскога. Како смо рекли згора, ере примисмо ми |8| г[оспо]д[и]нь воевода Стѣпанъ и та госпоа Ел(е)на и та кнезь Владисавъ васъ покладѣ шю е била положила речена госпоа Ел(е)на ѣ комѣ|9|нь дѣбровачѣки ѣ сѣдовиехъ сребрьниехъ и швотѣѣхъ златиехъ и ѣ поасиехъ и ѣ прѣстениехъ и ѣ велициехъ и шглавью или |10| ѣ чемъ ѣ иномъ. Све на пѣно примисмо и тисѣѣѣ дѣкаты златѣхъ и нишо веѣ¹⁷⁵ не шста ѣ к(ом)ѣнь дѣбровачѣки шдѣ постава го|11|споѣ Еле ере¹⁷⁶ ни све даше целокѣпно каконо е и поставлено. И зато имъ ѣчинисмо шви записъ за веѣѣ вѣровано подѣ |12| нашѣ висѣѣѣ печать |13| рошва Христова .ч. и .ѣ. и .м. и¹⁷⁷ .г. лѣто мѣсеца априла прѣви данъ ѣ Клѣѣѣ. Писано по заповиеди г[оспо]д[и]на воеводе Стѣпана и госпоа |14| Ел(е)не, кнеза Владисава воеводиѣа, како се и више пише. |15| Писа Вѣкша дигакѣ.

¹⁷² Стојановић: ва.

¹⁷³ Стојановић: нашемъ.

¹⁷⁴ Карано-Твртковић: рѣки.

¹⁷⁵ Карано-Твртковић: веѣъ.

¹⁷⁶ Стојановић: ерь.

¹⁷⁷ Карано-Твртковић испустио сва три слова и.

N. 2266.

1400 no. 1143.

1096/1340

Morte di Lin di nap^{le}
privilegio come si sopra
di Anna Helena sua moglie
al Conte Vladislaw Confessione
sua Reame in Polonia
di parte di ditta Helena
Ed la mercanzia
Esceata e libro d'oro

1492

A. B. del No. 1.

Steffano Vesica di Sofia Dittia
in l'anno mcccato 1400 fecho e
tutti gli altri effetti proprii
1492 Ago. 1.

Превод

+ Ми, господин Стјепан, милошћу Божјом велики војвода русага босанског и осталог и ми, госпођа Јелена, [супруга] напријед поменутог господина војводе Стјепана, а кћи поштоване успомене господина Балше, и ја, кнез Владисав, син напријед поменутог господина војводе Стјепана, дајемо на знање свакоме коме приличи или пред кога се изнесе на увид овај наш отворен запис са нашим законитим висећим печатом да смо по нашем слози и дијаку Радивоју Шиглици, с нашим вјеровним писмом, запримили од веома поштованог кнеза и властеле дубровачке то што нам је опоручила и оставила иза себе на самрти госпођа Јелена и што је при својој чистој свијести уписала као своју посљедњу ријеч записану у тестаменту руком њеног духовника Никандра, старца јерусалимског, с њеним печатом писана, како је по закону свјетовном. Као што смо напријед поменули, ми, господин војвода Стјепан, и ја, госпођа Јелена, и ја, кнез Владисав, запримили смо читав поклад у сребрним посудама, у златним минђушама, у појасевима, у прстењу, [малим] и великим, у оглављу и у свему осталом што га је била положила поменута госпођа Јелена у Општини дубровачкој. Све у потпуности запримисмо заједно са хиљаду златних дуката и ништа више није остало у Општини дубровачкој од поклада госпође Јеле, јер су ми све цјелокупно дали како је и било положено. И због тога им сачинисмо овај запис ради веће поузданости, а под нашим висећим печатом године од Христовога рођења 1443. љето, мјесеца априла први дан у Кључу. Писано по наредби господина војводе Стјепана и госпође Јелене (и) кнеза Владисава војводића, како је и напријед наведено. Писао је Вукша дијак.

III

ДРУГА ПРИЗНАНИЦА ВЕЛИКОГ ВОЈВОДЕ СТЕФАНА ВУКЧИЋА, ЊЕГОВЕ ЖЕНЕ ЈЕЛЕНЕ И СИНА ВЛАДИСЛАВА О ПРИМИТКУ НАСЉЕДСТВА

Физички опис и ранија издања

Оригинал потврде је изгубљен, а њен препис начинио је Никша Звијездић у 27. тому архивске серије *Diversa notariae*, на страници 25r. Испод ћириличног текста је Никшином руком остављена забиљешка: *Priiilegio como vo(iuoda) Stipan confesso auer recevudo da ser Nichola de Zorčii II veste de d(omi)na Jella le qual depoxito d(omi)na Despina.*¹⁷⁸

Ранија издања: М. Пуцић, *Споменици српски* II, 104 (а), 123–124 (б) (два пута објављен текст); Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–2, 59; N. Mandić Studo, *Gacko kroz vijekove; Prilozi istoriji Gacka* I, Gacko 1985, 87 (транскрибовано на латиницу и са факсимилом).

Текст

Die 9.¹⁷⁹ julii 1443.

Ва име СѢт[ъ]ца и С(и)на и Свѣт(о)гѡ ДѢха, аминь. Ми гѡ[спо]д[и]нь Степанъ милостю |2| Божиѡм велики воѡвода¹⁸⁰ рѡсага вѡсанскога и к томѡ |3| дакмо знати всакомѡ човекѡ комѡ се достои |4| и прѡд кога доиде лице вѡв нашъ листъ ѡтворень |5| ѡгледать а с нашѡм печатю верованѡм ерь прѡмих¹⁸¹ |6| по слѡзе и дикѡкъ нашѡм по Радивою Шиглице |7| двие свите од Никше Тамарьки¹⁸² и ѡд сина мѡ |8| Матка а теи сѡ двѡ свите биле гѡспѡге Елѡе |9| многѡ почтенѡга и гласитѡга споменѡтѡ гѡ[спо]д[и]на |10| и родитѡла ми воѡводе¹⁸³ Гандалѡа гѡспѡге¹⁸⁴. И више |11| речѡна гѡспѡга Ел(ѡ)на теи двѡ¹⁸⁵ свите,

---

¹⁷⁸ М. Пуцић, *Споменици српски* II, 104, 124; Е. Kurtović, А. Ресо, *Izvori* 1, 409.

¹⁷⁹ Датум 9. јули означава дан када је потврда преписана у општинску књигу након преузимања одијела из депозита.

¹⁸⁰ Пуцић (а): **воевода**.

¹⁸¹ Пуцић (а): **примих**.

¹⁸² Пуцић (а и б): **Тамарика**.

¹⁸³ Пуцић (а): **воеводе**.

¹⁸⁴ Пуцић (б) испустио.

¹⁸⁵ Пуцић (б): **дѡк**.

dia 9 July 1773

25

Виме ширини деатри де димми ми ринь сть дри мнаосо
 ао жнъ великии баши де рде рд аос фанори филомъ
 димъ баши де филомъ улоатис помде де остои
 Апо есо рд рон де лнзе вод ашь лнзе сть сть сть сть
 шрл дтв фенши пвдтис вероаднъ ер прамъ
 поиде рд дн фид ашь пор дн доо шн рнзе
 дант сант стъ анисше тфм д рд фтн д рд
 мфтид фтн д рд сант стъ анле рон рт ел
 мпору пвдтис рд рд инт рд споме а тд рд
 Нр дити д рд мн бон д рд ед рд рд рон рт фвнше
 ртв д рон рд ел д тн рт сант стъ по а тд рд
 Фир д рд цр дт рд ф рд мн д ф рд мн д рд мн
 ф рд рд сант стъ п д рд цр дт рд ф рд мн д сант стъ мн
 п д рд мн мн рон рт по ть ф рд мн х с рд мн е сть
 тн сант стъ ш рд рд мн д мтат рд бон д рд
 сть д рд фтн бнше ртв д сант стъ рд мн
 полн тд рон рт рд сант стъ анисше фн д рд
 мфтид ер д сть д ть б д стъ ш рд рд рон рт
 рд сант стъ фтн сант стъ рд мн ашь сл д рд рд
 рд рд шн рн д рд рд рд рд рд рд рд рд рд
 рд рд рд рд рд рд рд рд рд рд рд рд
 вероадитъ ад вод лнзе по сть анле ашь
 пвдтис вероаднъ дитн лнзе б д рд рд
 х рд рд а д. у. д. м. р. лъ мн д рд рд рд
 рд рд рд рд рд рд рд рд рд рд рд
 ф д лнзе рд рд рд рд рд рд

Privilegio Como d' Stefan Confesso avec Basimido
 d'ip motula de zocou n' vestre de d'na Jella
 le qual de porate d'na de spena

контѡш златѡм |12| фигуранъ црвенога акѡамита а потсталень¹⁸⁶
 хелдами |13| а дрѡга свита плащъ црвенога акѡамита с бисерънеми
 |14| парьтами такоге¹⁸⁷ потьсталень хелдами, естъ |15| теи¹⁸⁸ свите
 ѡпорѡчила менк¹⁸⁹ гв[спо]д[и]нѡ воководе |16| Степанѡ. Я теи више речене
 свите прьмамъ |17| по листѡ госпоге¹⁹⁰ Деспине ѡт¹⁹¹ Никше и сина мѡ
 |18| Матка ерь сѡ стале ѡ тех властеѡ по рѡкѡ госпое |19| Деспине. Я
 теи свите прьми нашъ слѡга и дикакъ |20| Радивои Шиглица заповедьѡ
 и сведочбѡм многоѡ |21| почтенѡга кнеза и¹⁹² властеѡ дѡбровачцехъ.
 И за веке |22| верованк на ѡвѡм листѡ¹⁹³ постависмо нашѡ |23| печать
 верованѡ. Я сеи се писа ва лѣта рѡжаства |24| Хрьстова на .ѡ.ѡ.м.ѡ. лѣт¹⁹⁴
 м(ѡ)с(ѡ)ца юліа .ѡ.¹⁹⁵ дань |25| на Доброи Воде по заповеде гв[спо]д[и]на
 воководе Степана |26| а, ѡписа Радивои дикакъ

Превод

У име Оца и Сина и Светог духа, амин. Ми, господин Стјепан, милошћу Божјом велики војвода русага босанског и осталог дајемо на знање сваком човјеку коме приличи и пред чије лице дође на увид овај наш отворени лист, са нашим вјерованим печатом, да сам примио по нашем служи и дијаку Радивоју Шиглици два одијела од Никше Тамарића и од његовог сина Матка, а та два одијела су била [у власништву] госпође Јеле, супруге веома поштоване и славне успомене господина и родитеља ми војводе Сандаља. И напријед поменута госпођа Јелена та два одијела, контуш од аксамита златом извезен са поставом од хермелина а друго одијело је плашт од црвеног аксамита оивичен бисерима такође постављен хермелином, – та је одијела опоручила мени господину војводи Стјепану. Та, напријед поменута одијела, примам на основу листа госпође Деспине од Никше и његовог сина Матка, јер су из руку госпође Деспине предана тој властели. А

¹⁸⁶ Пуцић (б): *посталень.*

¹⁸⁷ Пуцић (а): *такогк.*

¹⁸⁸ Пуцић (а): *те.*

¹⁸⁹ Пуцић (б): *мени.*

¹⁹⁰ Пуцић (а): *госпогк.*

¹⁹¹ Пуцић (а): *ѡдъ.*

¹⁹² Стојановић: *ѡ.*

¹⁹³ Пуцић (б): *листе.*

¹⁹⁴ Пуцић (б): *лѣто.*

¹⁹⁵ Пуцић (б): *.ѡ.*

та одијела је примио наш слуга и дијак Радивој Шиглица на основу наредбе и свједочења веома поштованог кнеза и властеле дубровачке. Ради веће вјеродостојности, на овај лист поставили смо наш вјеровани печат. Ово је писано године од Христовога рођења 1443. љето, трећег дана мјесеца јула, на Доброј Води на основу заповјести господина војводе Стјепана, а уписао је Радивој дијак.

Дипломатичке особености

Од укупног броја сачуваних докумената дипломатичког корпуса средњовјековне Босне, тестамената је очуван веома мали број, а нити један у оригиналу.¹⁹⁶ Из тог разлога а и због њиховог посебног садржаја који формулише аукторову посљедњу вољу, мало се тога може рећи о њиховој дипломатичкој структури или појединачним дипломатичким особеностима. Јеленин тестамент је, како се чини, писан по диктату¹⁹⁷

---

¹⁹⁶ Поред Јелениног, ради се о тестаментима Јелене, удовице Вука Хранића, из 1437, те херцеза Стефана Вукчића Косаче и госта Радина из 1466. године. G. Alačević, *Testamento di Elena del fu Volcho, bano della Bosnia e vedova di Vuk Hranich*, *Bulletino di archeologia e storia Dalmata* XXI (Spalato 1898) 15–18; *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* X, sabrao i uredio T. Smičiklas, Zagreb 1912, 303–306. Оба приређивача навела су погрешну годину (1337) састављања нотарског преписа тестамена удовице Вука Хранића. Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–2, 79–83, 153–156; Ћ. Truhelka, *Testament gosta Radina; Prinos patarenskom pitanju*, *GZM* XXIII (1911) 355–375. У обзир би можда могао доћи и тестамент претпоследње босанске краљице Катарине из 1478. састављен у Риму. А. Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia* I, Romae 1863, 509–511. Тестаментима далеко више располажу архиви приморских градова. Поједини дубровачки грађани своје тестаменте су састављали на ћириличком писму. О томе детаљније исп. С. Јиреček, *Beiträge zur ragusanischen Literaturgeschichte*, *Archiv für Slavische Philologie* XXI (1899) 499–533; А. Соловјев, *Одабрани споменици српског права (од XII до краја XV века)*, Београд 1926, 177–178, 227; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–2, 462–478; С. Ћирковић, Р. Ћук, А. Веселиновић, *Србија у дубровачким тестаментима у XV веку* (I), Мешовита грађа – *Miscellanea* XXII (2004) 9–80; А. Веселиновић, Д. Јечменица, *Србија у дубровачким тестаментима 1414–1436*, Београд 2016. О тестаментима источнојадранских комуна детаљно исп. М. Sivrić, *O oporuci – struktura i sadržaj s osvrtnom na oporuke trebinjskih oporučitelja do 1808. godine*, *Tribunia* XII (2009) 195–207; Z. Ladić, *Last Will: Passport to Heaven; Urban last wills from late medieval Dalmatia with special attention to the legacies pro remedio animae and ad pias causas*, Zagreb 2012. и В. Живковић, *Легати про анима; Тестаменти Которана (1326–1337)*, Београд 2020, са тамо наведеном детаљнијом домаћом и иностраном литературом.

¹⁹⁷ О таквом типу докумената в. код С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици; XX састављање повеља*, Глас СКА CLVII, Други разред 80 (1933) 210–212.

(и њписах са рѣком дѣховнагѣ ми ѡтца старца Никандра крѣзалмца) и, с обзиром на дужину документа, садржи мало дипломатичких елемената: вербалну инвокацију, интитулацију, промулгацију, нарацију, диспозицију и датум. Ако изузмемо првих једанаест редова уводне канцеларијске забиљешке, највећи дио тестаментa чини дипозиција тј. израз Јеленине посљедње воље. У сачуваним изворима Јелена је најчешће ословљена као *госпођа Јелена (Јела)* или се, понекад, уз њено име додатно помене да је мајка Балше III или супруга тј. удовица једног од двојице својих мужава. С обзиром на то, дјелује можда непримјерено да се она у значајном дијелу новије литературе (посебно код историчара књижевности) која се бави периодом њеног другог удовиштва ословљава као Јелена Балшић („тестамент и посланице Јелене Балшић“). Зато постоји неколико разлога. Као прво, из разлога што у нашем средњем вијеку још увијек није била устаљена методологија додјелјивања презимена, као друго, да је у вријеме када је састављала тестамент и сачуване посланице старцу Никандру она била удовица великог војводе Сандаља Хранића Косаче, са којим је била знатно дуже у браку него са Ђурђем II Страцимировићем Балшићем и као треће, неупућени читалац би могао да је замијени са њеном унуком Јеленом, ћерком Балше III, која би по том истом обрасцу могла да буде названа Јеленом Балшић. Она сама себе у тестаменту ословљава као *госпођу Јелену, кћи светопочившег господина кнеза Лазара*. Необично је то да је изоставила из интитулације оба своја покојна супруга. Ова интитулација је идентична оној са натписа њене задужбине Цркве Св. Богородице на острву Бешка, која потиче из приближно истог временског периода, с том разликом да је у натпису наведено да је она и *подрочјіе господина Гјурга Страцимировиќа*.¹⁹⁸ Овај посљедњи податак из интитулације придодат је вјероватно из разлога што је црква саграђена на подручју Доње Зете, у крају гдје је међу народом њен први муж био далеко познатији за разлику од великог војводе Сандаља, који је на датом подручју оставио далеко мање трага. Са дипломатичког становишта, необичан је помен датума. Наведени су оба начина навођења датума. Наведене су године од стварања свијета (6950) – начин који је у Србији тог времена био уобичајен и на чијој је територији у то вријеме записан тестамент и године од Христовог рођења, по обрасцу који је био уобичајенији у Босни. Колико нам је познато, ово је риједак примјер у нашем дипломатичком материјалу

¹⁹⁸ Г. Томовић, *Морфологија ћириличких натписа на Балкану*, Београд 1974, 113.

који садржи датум поменут на овакав начин. Тестамент је био запечатан Јелениним печатом, што је видљиво из уводне канцеларијске забиљешке, али, нажалост, није очуван нити један документ са читавим печатом из Јеленине канцеларије да бисмо могли да стекнемо представу како је он могао да изгледа. Ово је уједно једна од ријетких потврда да су код нас и жене високог рода имале своје печате. Будући да је била веома образована жена, Јелена је засигурно имала своју развијену канцеларију, у којој је израђивала документе на српском и латинском језику које је овјеравала својим печатима. То су сигурно сва она вјеровна и петитивна писма којим је овлашћивала своје посланике да за њу обављају повјерљиве банкарске трансакције у Дубровнику и Котору, а која су се до нашег времена изгубила. У средњовјековној Босни примјери „женских“ печата су веома ријетки, док их је у Србији посвједочено тек неколико.¹⁹⁹ Какав је био материјални облик оригиналног тестаментa можемо само да нагађамо. Претпостављамо да је био у форми свитка и, вјероватно, писан на пергаменту, материјалу трајнијег карактера.

Признанице (потврде, експедиторије) о извршењу одређене пословне радње (у овом случају исплати драгоцјености) састављене су по уобичајеном формулару који је, на захтјев Дубровчана и њихове пословне праксе, већ извјесно вријеме био устаљен и о којима је у историографији више пута расправљано.²⁰⁰ Од дипломатичких еле-

¹⁹⁹ Уп. Р. Andelić, *Srednjovjekovni pečati*, 34, 61–62; На Јелениној повељи о миру са Венецијом од 27. октобра 1409. сачуван је мањи фрагмент, претпоставља се, Јелениног печата, пречника 3,3 цм, на коме се могу разазнати „обриси штита изнад кога се налази шлем са челенком коју чини глава вука отворених чељусти“. Композицију уоквирују двије концентричне готичке розете. Повеља Јелениног сина Балше III од 30. јануара 1413. садржи печат, пречника 6,2 цм, сличне хералдичке композиције. Написи на оба примјерка нису сачувани, па се не може закључити да ли је Јелена имала свој печат или се можда служила печатом свог покојног мужа. Међутим, податак да су два наведена печата различитих димензија говоре у прилог томе да се радило и о два различита типара. S. Ljubić, *Listine* VI, 39–41; VII, 68–70; Г. Чremoшник, *Оригинални документи јужно-словенских владара у млетачком архиву*, Споменик СКА, ХСIII, Други разред, философско-филолошке, друштвене и историске науке 72 (1940) 128–129; J. Valentini, *Acta Albaniae Veneta* VII, 27–29, 34–36; G. Čremošnik, *Studije*, 138; Н. Порчић, Н. Исаиловић, *Документи владара средњовековне Србије и Босне у венецијанским збиркама*, Београд 2019, 279–287; Б. Хекић, *Печати српских средњовековних владара између западних и византијских узора*, Београд 2021. (одбрањена докторска дисертација у рукопису), 152–153 et passim.

²⁰⁰ С. Ћирковић, *Осумњичене повеље кнегиње Милице и деспота Стефана*, ИЧ VI (1956) 140; Ђ. Бубало, *Писана реч у српском средњем веку*, Београд 2009,

мената потврде садрже: инвокацију, интитулацију, промулгацију, диспозицију, короборацију, датум и помен писара. Прва потврда (у оригиналу) садржи само симболичку инвокацију, а друга (препис) и вербалну инвокацију. Прва потврда састављена је у свечанијем облику повеље са висећим печатом. О појединим дипломатичким особеностима овог документа било је ријечи и у поглављу о физичком опису документа.

Просопографски подаци

У претходним бројевима *Грађе о прошлости Босне* већ су објашњене личности: **Јелена (Јела)**, кћер кнеза Лазара и Сандаљева удовица (ГПБ 5, 78–79), **Никша Тамарић (Журговић)** (ГПБ 2, 141 и ГПБ 12, 76) и **Радин, старац** (ГПБ 12, 120–121).

Никша (Никола) Пуцић, дубровачки кнез, I (документ), 1 (ред у изворнику) – (Nicola (Nixa) Johannis de Роџа, ?–1455), припадник познате властеоске породице Пуцић. Већ 1382. вршио је дужност царинског писара (*scribanus dohane moioris*), а касније је био биран и на више осталих дужности, међу којима су дужности јустицијара (надзорник мјера и тегова) и надзорништво над градском ковницом новца. У периоду од 1417. до 1454. четрнаест пута је обављао дужност градског ректора. Умро је 1455. године.

Извори: М. Динић, *Одлуке већа Дубровачке републике I–II*, Београд 1951–1964; *Odluke dubrovačkih vijeća 1390–1392*, pripremili N. Lonza i Z. Šundrica, Zagreb–Dubrovnik 2005; *Odluke dubrovačkih vijeća 1395–1397*, pripr. N. Lonza, Zagreb–Dubrovnik 2011.

Литература: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, Београд 1960, 370; Н. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika 3*, Zagreb–Dubrovnik 2012, 173–174; Isti, *Vlastela grada Dubrovnika 6*, Zagreb–Dubrovnik 2015, 343.

Никандар, старац јерусалимски, I, 2, 47, 57, 89–90; II, 7 – Никон Јерусалимац (око 1380 – послје 1468), свештеник, српски средњовјековни писац и духовник Јелене Балшић. Због доброг знања

263–264; Р. Михаљчић, *Писмо краља Стефана Остоје Дубровчанима о српском дохотку*, ГПБ 2 (2009) 126–127; Е. Куртовић, *Из историје банкарства*, 135–138; А. Фостиков, Н. Исаиловић, *Акта о исплати дела светодмитарског дохотка деспотици Јелени*, Мешовита грађа – Miscellanea XXXIII (2012) 69–80; П. Драгичевић, *Седам признаница Стјепана Вучића Косаче Дубровчанима о примитку новца од камата и конавског дохотка*, ГПБ 12 (2019) 95–125.

грчког језика и употребе хеленизама у његовим текстовима, поједини научници сматрају да је био грчког поријекла. Између 1398. и 1412. пропутовао је Палестину, Синај и Египат, дуж се задржавши као духовник (*старац*) у задужбини краља Милутина, Манастиру Светог арханђела Михаила и Гаврила у Јерусалиму, одакле води поријекло његов надимак „старац јерусалимски“. Опис свог путовања дао је у спису *Повест о јерусалимским црквама и местима у пустињи*, који је намијенио Сандаљевој жени Јелени, са којом је водио интензивну књижевну преписку, а која, иако сачувана у дијеловима, представља највиши домет наше средњовјековне епистографије. Претпоставља се да је као монах Светих арханђела у Јерусалиму прешао у Зету, у Манастир Св. Николе на острву Врађина на Скадарском језеру, који је био метох јерусалимског манастира. Саставио је 1441–1442. *Горички зборник* (данас у посједу Архива САНУ), који је назван по Јелениној цркви на острву Горици (Бешка или Брезавица) на Скадарском језеру. Између осталог, зборник садржи дио сачуване преписке између Јелене и Никона, три њене посланице и Никонове одговоре на њена питања, родослов Немањића, дио житија Св. Симеона (Стефана Немање) од Стефана Првовенчаног, житије Св. Саве од монаха Теодосија с краја XIII вијека, напријед наведени путопис о црквама из Јерусалима, правила, савјете и препоруке о монашком животу намијењене монашкој заједници на острву Горица (Бешка или Брезавица), одабране заповјести Светих отаца и поглавље посвећено природним наукама: географији и космографији. Саставио је 1439–1440. и *Шестоднев* (данас у Црквеном музеју манастира Савина у Херцег Новом), који садржи списе византијских исихастичких писаца у српском преводу и на грчком језику. Није потпуно поуздано да је Никон идентична особа са Никандром, калуђером српског манастира из Јерусалима, који је у више наврата (1422, 1424, 1431) долазио у Дубровник да подигне стонски доходак који је цар Душан уступио Милутиновој задужбини у Јерусалиму. Уочи или за вријеме састављања наведених зборника, Никон Јерусалимац био је јеромонах и духовник Цркве Св. Ђорђа на острву Горица, а вјерује се да је око средине 1442. примио велику схиму и понио ново име Никандар. Међутим, под тим великосхимничким именом јавља се и раније (6. II 1441), као Јеленин посланик у Дубровнику, гдје је подигао 300 дуката камата од уложеног новца на добит (*Nicandro calogerus, nuntius domine Jele*). Као извршилац Јелениног тестамена ишао је 1443. у Дубровник, како би

примио дио њене оставштине. Касније је прешао у Манастир Светог Николе на острву Врађина на Скадарском језеру, што се види из једног документа који је издан у Котору, 4. априла 1454. године. Посљедњи пут се помиње као проигуман истог манастира 23. новембра 1468. године.

Извори: Е. Kurtović, А. Peco, *Izvori za historiju srednjovjekovne Bosne (Ispisi iz knjiga notarijata Državnog arhiva u Dubrovniku 1370–1529)* 1, Sarajevo 2021, 361, 404, 405.

Литература: К. Jireček, *Dohodak stonski, koji su Dubrovčani davali srpskome manastiru sv. Arhangjela Mihajla u Jerusalimu i povelje o njemu cara Uroša (1358) i carice Mare (1479)*, Jagić – Festschrift; Zbornik u slavu Vatroslava Jagića, Berlin 1908, 533–534; Ђ. Сп. Радојичић, *Избор патријарха Данила III и канонизација кнеза Лазара*, Гласник Скопског научног друштва XXI (1940) 60–64; Ђ. Сп. Радојичић, *Српски књижевници од средине XIV до почетка XVII века*, Српски књижевни гласник, Нова серија LXII, број 4 (16. фебруар 1941) 279–280; М. Марковић, *Notula de manuscriptis*, ИЧ IV (1952–1953) 259; *Antologija stare srpske književnosti (XI–XVIII veka)*, izbor, prevodi i objašnjenja Ђ. Сп. Радојичића, Београд 1960, 184–189, 341–342; Ђ. Сп. Радојичић, *Три Византинца као стари српски књижевници XV века*, Творци и дела старе српске књижевности, Титоград 1963, 247–250; *Историја Црне Горе II–2*, Титоград 1970, 189, 190, 339, 372–378, 415, 418, 486 (И. Божић, Д. Богдановић, В. Ђурић); Ђ. Трифуновић, *Две посланице Јелене Балишић и Никонова „Повест о јерусалимским црквама и пустињским местима“*, Књижевна историја, год. V, св. 18 (1972) 289–327; М. Кашанин, *Српска књижевност у средњем веку*, Београд 1975, 438–443; 2002, 356–361; Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Београд 1980, 222–224; М. Живојиновић, *Светогорци и стонски доходак*, ЗРВИ XXII (1983) 175–176; Б. Шекуларац, *Врађинске повеље XIII – XV вијек*, Титоград 1984, 123; *Никон Јерусалимац; Вријеме – личност – дјело*, Зборник радова са међународног научног симпозиона на Скадарском језеру 7–9. септембра 2000. године, приредио Јеромонах Јован (Ђулибрк), Цетиње 2004; С. Томин, *Књигољубиве жене српског средњег века*, Нови Сад 2007, 91–108; Д. Михаиловић, *Византијски круг*, Београд 2009, 142–143; Ђ. Бубало, *Писана реч у српском средњем веку*, Београд 2009, 229; В. Баљ, *Идеје исихазма у преписци Јелене Балишић и Никона Јерусалимца*, Шћепан поље и његове светиње кроз вјекове, Зборник радова

са научног скупа (Плужине, 24–25. септембар 2006), Беране 2010, 123–142; С. Томин, *Мужаствене жене српског средњег века*, Нови Сад 2011, 160–169; *О Горичком зборнику – Зборник одабраних радова*, приредили В. Баљ и Ј. Стојановић, Подгорица–Београд 2020.

Јован, калуђер, I, 3, 58 – непозната особа. Осим у Јеленином тестаменту, помиње се и у которском документу од 4. априла 1454. као калуђер Манастира Св. Николе на Врањини.

Извор и литература: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 463–465; Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских* 2, 1863, 158.

Доберко Мар(и)нић (Doberchus Marnich/Marinich), I, 3, 62 – У изворима се прво јавља у периоду од 1439. до 1442. као посланик Јелене, Сандаљеве удовице. У више наврата у наведеном периоду обављао је за њу различите банкарске послове у Дубровнику и Котору, који су се односили на улагање и изузимање имовине из њеног депозита. Остао је у њеној служби до њене смрти, а априла 1443. био је присутан у Дубровнику приликом отварања и преписивања њеног тестаментa. У периоду од 1448. до 1450. био је посланик и амбасадор краља Стефана Томаша, у чије име је у Дубровнику подизао могориш, светодмитарски и стонски доходак. На двор босанског краља вјероватно је дошао уз Катарину, Јеленину унуку, која је удајом за Стефана Томаша постала босанска краљица.

Извори: E. Kurtović, A. Peco, *Izvori* 1, 343, 346, 351, 356, 380, 405; 2, 498.

Литература: E. Kurtović, *Doberko Marinić, poslanik bosanskog kralja Stjepana Tomaša*, Zbornik radova Stoljeća Kraljeve Sutjeske, Краљева Sutjeska – Sarajevo 2010, 91–103.

Лукша Палутиновић (Лука Паутин, ser Lucas de Pautino, Luca Pantin de Cataro), I, 26 – Један од најугледнијих и најутицајнијих которских пучана свог времена. Јелена је у више наврата улагала код њега новац на добит или му је повјеравала на чување разне драгоцености. Богатство је стекао тргујући оружјем (мачеви, оклопи, панцири), тканинама (сукно, скерлет, свила) и житом. Као бродовласник, трговао је са градовима на простору данашње Далмације, Италије, Албаније и Грчке. Навелико је трговао на подручју Зете, Херцеговине и Босне. Учествовао је 1426. у разграничавању посједа Зетске митрополије на Превлаци и у формирању границе између Котора и племена Његуша, а августа 1435, као један од изасланика млетачке владе, учествовао је у преговорима са деспотом Ђурђем

Бранковићем у његовој палати у Смедереву. За заслуге које су имали на јачању веза између Котора и Млетака и одбрани млетачких интереса у граду, Луки и његовој четворици браће, Михајлу, Ивану, Николи и Трифуну, додијељен је 1424. статус млетачких грађана.

Извор: S. Ljubić, *Listine IX*, 84; J. Valentini, *Acta Albaniae Veneta (saeculorum XIV et XV)*, Tomus XV, München 1972, 147–158; T. XVII, München 1973, 81, 179, 183; T. XVIII, München 1974, 6.

Литература: А. Dabinović, *Kotor pod Mletačkom republikom (1420–1797)*, Zagreb 1934, 24; И. Стјепчевић, Р. Ковијанић, *Хранићи-Косаче у которским споменицима*, ИЧ V (1955) 314–316; К. Јиречек, *Романи у градовима Далмације током средњег века*, Зборник Константина Јиречека II, Београд 1962, 318; *Историја Црне Горе II–2*, Титоград 1970, 168, 169, 190, 244, 245, 253 (И. Божић); Р. Ковијанић, *Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima (XIV–XVI vijek) I–II*, Titograd 1963–1974, по регистру; Ph. Malingoudis, *Studien zu den slavischen Ortsnamen Griechenlands; 1. Slavische Flurnamen aus der messenischen Mani*, Mainz–Wiesbaden, 1980, 82; М. Спремић, *Српско-млетачко разграничење у Зети 1435. године*, Средњовјековна историја Црне Горе као поље истраживања; Зборник радова са округлог стола Историјског института одржаног 26–27. маја 1997. у Подгорици, књ. 3, Подгорица 1999, 369–379; Р. Ковијанић, И. Стјепчевић, *Novak Kovač i izrada oružja*, Kulturni život starog Kotora (XIV–XVIII vijek), Perast 2003, 149–150; Ђ. Тошић, *Сандаљева удовица Јелена Хранић*, ЗРВИ XLI (2004) 423–440; L. Blehova Čelebić, *Hrišćanstvo u Boki 1200–1500; Kotorski distrikt*, Podgorica 2006, 229; Р. Ковијанић, *Kotorski medaljoni*, Perast 2007, 131–132; Е. Куртовић, *Јелена Хранић у банкарским пословањима у Дубровнику и Котору*, Зборник за историју БиХ 5 (2008) 105–108; Е. Куртовић, *Из хисторије банкарства Босне и Дубровника у средњем вијеку*, Београд 2010, 49; S. Hambo, *Samostalnost u poslovnoj inicijativi dvije bosanske vojvotkinje: Jelena Hranic i Jelena Nelipčić*, Zbornik radova „Žene u srednjovjekovnoj Bosni“, ur. E. Filipović, Sarajevo 2015, 218–219.

Јелена, I, 28, 44, 46, 76, 80; II, 1, 8, 14 – кћер господара Зете Балше III и унука Јелене, супруге великог војводе Сандаља Хранића (1407. – прије 1453). Од 1424. супруга је Сандаљевог братанца, великог војводе босанског и каснијег херцега Стефана Вукчића Косаче, са којим је стекла троје дјеце: синове Владислава и Влатка и ћерку Катарину, која је удајом за Стефана Томаша постала претпоследња босанска краљица. Касније је, усљед необичних породичних размирица, Јелена

напустила породични дом и свог мужа, херцега Стефана. У сукобу између херцега Стефана и Дубровника око Конавала (1451–1454) Јелена је помогла Дубровчане. На њену и иницијативу старијег сина Владислава створена је почетком 1452. коалиција усмјерена против херцега, коју су сачињавали Дубровник, дио хумске властеле, краљ Стефан Томаш и деспот Ђурађ Бранковић. Рат је завршен без већих територијалних и политичких промјена. Херцег се са старијим сином и супругом Јеленом измирио 19. јула 1453. „у Пиви на планини на Пишчу“. Јелена је преминула два до три мјесеца послје тог догађаја.

Извори: Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–2, 51, 57–58, 66–72.

Литература: Ј. Радонић, *Херцег Ступан Вукчић Косача и породица му у историји и народној традицији*, Jagić – Festschrift; Zbornik u slavu Vatroslava Jagića, Berlin 1908, 406–414; L. Thalloczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, Munchen–Leipzig 1914, 168–170; С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба*, Београд 1964; Ђ. Тошић, *Босанска краљица Катарина (1425–1478)*, Зборник за историју Босне и Херцеговине 2 (1997) 73–111; Е. Kurtović, *Iz prosopografije Kosača (Jelena i Teodora)*, Most, god. XXVI, br. 130 (41) (Mostar 2000) 73–77; СБР 4, 360–361 (С. Ћирковић); S. Vrankić, *Stjepan/Ahmed-paša Hercegović (1456.–1517) u svjetlu dubrovačkih, talijanskih i osmanskih izvora*, Hercegovina 3 (Mostar–Zagreb 2017) 13.

Владислав, I, 29, 77, 80; II, 2, 8, 14 – најстарији син великог војводе и каснијег херцега Стефана Вукчића Косаче (1426/1427–1487/1489) из брака са Јеленом Балшић. Почетком 1452. у јеку сукоба херцега Стефана са Дубровчанима, побунио се против оца са којим се помирио у јулу идуће године. Године 1455. оженио се Аном Кантакузин, рођаком супруге деспота Ђурђа Бранковића, са којом је стекао сина Петра Балшу. Захтијевао је од оца значајан дио породичне територије, при чему се ослањао на помоћ Турака. Са турским одредима, почетком 1463, напао је оца на ријеци Брезници у пљеваљском крају и преузео власт на једном дијелу територије. Неколико мјесеци касније, у јеку турске инвазије на Босну, уз посредништво Млечана, Владислав је постигао договор са оцем, добивши четвртину породичне територије, након чега се окренуо против Турака које је до јесени 1463. отјерао из Хума. Турци су од љета 1465. постепено почели да заузимају херцегове и Владислављеве посједе у Хуму и Подрињу, чиме је нагло почела да копни моћ Косача ослабљена породичним сукобом. Херцег Стефан је најстаријег сина сматрао одговорним што

је у Босну довео Турке, па га је у свом тестаменту из 1466. готово у потпуности заобишао. Запавши у финансијске проблеме јер је остао без већине посједа, Владислав је краће вријеме служио Млечанима. Послије се ставио у службу угарског краља Матије Корвина, који га је децембра 1466. примио у ред угарског племства. Потом му је додијелио Велики и Мали Калник на Лоњи и остале посједе у Славонији, гдје се са породицом трајно настанио. Називао се војводом, а од 1470. и херцегом. Никола, унук Петра Балше, преселио се у Влашку а потом у Молдавију. Његови потомци се у изворима помињу све до почетка XVII вијека.

Литература: С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба*, Београд 1964; В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, Београд 1979; Р. Радић, *Ана Кантакузина – византијска невеста у кући Косача*, Зборник за историју БиХ 2 (1997) 119–137; *СБР* 2, 248–249 (С. Ћирковић); *HBL* 7 (Кам–Ко), 664–665 (Р. Џоковић).

Тодора, I, 32–33 – У питању је Теодора (Тодора, Dorotea), кћер зетског господара Балше III и сестра Јелене, супруге великог војводе Стефана Вукчића Косаче. Прије почетка 1445. удата је за господара Доњих Крајева Петра Војсалића, потомка Хрватинића. Умрла је између 1452. и 1456. године.

Литература: *Историја Црне Горе* II–2, Титоград 1970, 109; М. Пурковић, *Кћери кнеза Лазара*, Београд 1996, 101–102; Е. Kurtović, *Iz prosopografije Kosača (Jelena i Teodora)*, 73–77; Ј. Мргић Радојчић, *Доњи Краји, крајина средњовековне Босне*, Београд 2002, 118.

Каталена, I, 32 – У питању је Катарина, најстарија кћер великог војводе и каснијег херцега Стефана Вукчића Косаче (1425/1426–1478) из брака са Јеленом Балшић. Удајом за Стефана Томаша 1446. постала је босанска краљица и прешла на католичку вјеру. Подигла је 1447. Цркву Пресветог Тројства у Врилима код Ливна и 1458. Цркву. Св. Катарине са фрањевачким самостаном у Јајцу. У вријеме турске инвазије на Босну 1463. склонила се код свога оца, херцега Стефана, а потом на острво Лопуд поред Дубровника. Краће вријеме живјела је негдје на подручју Хума или код Шибеника, а крајем 1466. или почетком 1467. преко Анконе стигла је у Рим, гдје је 25. октобра 1478. умрла. Била је сахрањена испред олтара у фрањевачкој Цркви Св. Марије Арачели.

Литература: Ђ. Тошић, *Босанска краљица Катарина (1425–1478)*, Зборник за историју Босне и Херцеговине 2 (1997) 73–112.

Влатко, I, 36 – други син херцега Стефана из брака са Јеленом Балшић (1426/1427. – прије марта 1489). Након очеве смрти 1466. наслиједио је титулу херцега и остатке породичних посједа у Херцеговини, око Имотског и данашњег Херцег Новог. Највећи период управе над овим посједима обиљежили су сукоби са Турцима, који су почетком 1482. заузели његово посљедње упориште – Херцег Нови. Умро је на Рабу. Његов син Јован се настанио у Венецији, а његови потомци чинили су млетачки огранак Косача, који се у изворима помиње све до средине XVII вијека.

Литература: С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба*, Београд 1964; В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, Београд 1979; *СБР* 2, 268–269 (С. Ћирковић); *HBL* 7 (Кам–Ко), 665–666 (Р. Џошковић).

Деспина (Оливера), I, 42, 43, 48; III, 17, 19 – У питању је Оливера, најмлађа кћер кнеза Лазара (око 1378. – након 1443). Предата је 1390. султану Бајазиту. Након пораза Турака код Ангоре 1402. њен брат, деспот Стефан, успио је да је доведе назад у Србију. Претпоставља се да је једно вријеме живјела код своје сестре Јелене, жене Сандаља Хранића, и на двору код свог брата. У дубровачким изворима се назива и Деспина (Despina).

Извори: N. Jorga, *Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades au XVe siècle* II, Paris 1899, 216, 363, 375, Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 395; II–2, 59; Г. Елезовић, *Турски извори за историју Југословена; Два турска хроничара из 15. века*, Браство XXVI (1932) 59; К. Михаиловић из Островице, *Јаничарове успомене или турска хроника*, Споменик САН CVII, Одељење друштвених наука, нова серија 9, Београд 1959, 20, 21; К. Филозоф, *Житије деспота Стефана Лазаревића*, прев. Л. Мирковић, Београд 1989, 95, 125; Е. Kurtović, А. Ресо, *Izvori* 1, 405, 409.

Литература: М. Пурковић, *Прилози српској историји – Оливера Лазаревићева*, Гласник Скопског научног друштва XV–XVI (1936) 367; Ј. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Dubrovnik 1939, 57–59; М. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, Београд 1978; К. Јиречек, *Историја Срба* I, Београд 1990, 328, 423; М. Пурковић, *Кћери кнеза Лазара*, 109–112; *Историја српског народа* II, Београд 1982, 48 (С. Ћирковић), 65 (Ј. Калић); С. Новаковић, *Срби и Турци XIV и XV века*, Изабрана дела Стојана Новаковића, књига трећа, Београд 2001; С. Томин, *Књигољубиве жене српског средњег века*, Нови Сад

2007; М. Николић, *Византијски писци о Србији (1402–1439)*, Београд 2010, 45, 46, 52.

Вукосав Тамарић, I, 58–59 – особа непозната у доступним изворима. Тамарићи (Журговићи) угледни су дубровачки властеоски род.

Теодосије, поп, I, 59 – особа непозната у доступним изворима.

Дуца, I, 60 – особа непозната у доступним изворима.

Ружа, I, 60 – особа непозната у доступним изворима.

Ружин син, I, 61 – особа непозната у доступним изворима.

Каталена, I, 61 – особа непозната у доступним изворима.

Николина, I, 61 – особа непозната у доступним изворима.

Лавро Шиговић, I, 67 – члан властеоске породице Шиговић (Жиговић, Шиговик, Sichovich), која се у изворима помиње у XV вијеку. Лавро (или Ловро) у доступним изворима помиње се од 1438. до 1443. као *владеличић* и трговац у Бару. Као Јеленина особа од повјерења, обављао је за њу и друге послове. Заједно са Јелениним дијаком Сладојем, 18. априла 1438. уложио је 1.000 дуката Јелениног новца у депозит у Дубровнику.

Извор: Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 392–393, 396.

Литература: S. Marković, *Barski patricijat*, Bar 1995, 44; Ђ. Тошић, *Сандаљева удовица*, 433; S. Marković, *Stanovništvo srednjovjekovnog Vara*, Perast 2014, 261, 677, 678, 708.

Војо, I, 85 – особа непозната у доступним изворима.

Балша, II, 2 – Балша III (последња четвртина XIV вијека – 1421), син Ђурђа II Страцимировића Балшића из брака са Јеленом, ћерком кнеза Лазара, која се касније преудала за великог војводу Сандаља Хранића. Отац је Јелене, супруге великог војводе и каснијег херцега Стефана Вукчића. Управљао је Зетом од 1403. до 1421. године. Са Млечанима је у два наврата (1405–1412. и 1419–1421) водио рат око Скадра и осталих градова у Зетском приморју. Изнурен безуспјешним и дуготрајним ратовањем, као и материјалном оскудицом, отишао је код свог ујака деспота Стефана Лазаревића, на чијем двору је умро 28. априла 1421. године. Пошто није имао живих мушких потомака, своју земљу оставио је деспоту Стефану. Основао је 1413. Манастир Св. Николе у Прасквици у Паштровићима.

Литература: A. Dabinović, *Kotor u drugom skadarskom ratu (1419–1423)*, Rad JAZU 257 (1937) 133–271; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 340–341, 348; *Историја Црне Горе* II–2, Титоград 1970, 85–133 (И. Божић); *Историја српског народа* II, Београд 1982, 75–79, 90–91, 95–99

(Ј. Калић), 117–118 (М. Благојевић), 162–165 (Г. Бабић-Ђорђевић, В. Ђурић); 195–199 (М. Спремић); *Српска енциклопедија* I–1, Београд 2010, 531 (М. Маловић-Ђукић); J. Jelčić, *Zeta i dinastija Balšića*, Cetinje–Podgorica 2010, 265–400; М. Премовић, *Јелена, кћер кнегиње Милице – спона Лазаревића и Балшића*, Кнегиња Милица – монахиња Јевгенија и њено доба, Тематски зборник радова са научног симпозијума одржаног 12. септембра 2014. године у манастиру Љубостињи, Трстеник 2014, 209–222; С. Рудић, *Балшићи господару Зете*, Београд 2021.

Радивоје Шиглица (Radoe, Radivoy Sicliza), II, 5; III, 6, 20, 26 – писар, посланик и особа од повјерења великог војводе Стефана Вукчића Косаче. Слан је у више дипломатских мисија у Дубровник и у Напуљ на двор краља Алфонса V. Носио је и титулу витеза (*miles*), али се не може поуздано утврдити од кога ју је добио.

Извори: L. Thalloczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, Munchen–Leipzig 1914, 394; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–2, 57, 59–61; М. Динић, *Из дубровачког архива* III, Београд 1967, 201; М. Vego, *Iz historije srednjovjekovne Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1980, 479, 482; Е. Kurtović, А. Ресо, *Izvori* 1, 365, 404; 2, 479.

Литература: С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба*, Београд 1964, 158, 159, 172, 187, 213; Т. Anđelić, *Dijaci u srednjovjekovnoj Bosni i Humu*, Tribunia VII (1983) 91; Р. Џошковић, *Crkva bosanska u XV stoljeću*, Sarajevo 2005, 182, 357; А. Смиљанић, *Људи из сјенке – дипломати обласних господара у Босни*, Бања Лука 2015, 270–272; М. Premović, *The Eastern Policy of Alfonso V the Magnanimous (of Aragon), Seen in the Light of His Political Relations with the Bosnian Duke-Herzog Stjepan Vukčić Kosača*, Parergon 36–1 (2019) 81–105; N. Isailović, *Partnerstvo u pokušaju – temeljne značajke odnosa Alfonsa V. i Stjepana Vukčića Kosače*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 52–3 (2020) 43, 59; Е. Filipović, *O aragonskom viteškom redu Stole i vaze u srednjovjekovnoj Bosni*, isto, 82.

Вукша, дијак (Vochsa dyach), II, 14 – писар, посланик и особа од повјерења Стефана Вукчића Косаче.

Извори: Е. Kurtović, А. Ресо, *Izvori* 1, 404; 2, 494.

Литература: Г. Џремошник, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka*, GZM VII (1952) 289; Т. Anđelić, *Dijaci*, 91; А. Смиљанић, *Људи из сјенке*, 98–99.

Матко (Матеј, Matheus Nicole de Georgio), III, 8, 18 – син Никше Тамарића (1410–1454). Заједно са Бартолом Гучетићем крајем

1441. основао је трговачко друштво за довоз вуне са Пиринејског полуострва. Касније се развио у великог вунарског трговца. Трговао је са тканинама по већини значајнијих мјеста у Босни. У изворима се јавља и као кредитор.

Извори: *Дубровачко Мало веће о Србију (1415–1460)*, сабрао и приредио А. Веселиновић, Београд 1997, по регистру; Е. Kurtović, *Izvori za historiju srednjovjekovne Bosne (Ispisi iz knjiga zaduženja Državnog arhiva u Dubrovniku 1365–1521)* I–1, Sarajevo 2017, по регистру; Е. Kurtović, *Arhivska građa za historiju srednjovjekovne Bosne (Ispisi iz knjiga kancelarije Državnog arhiva u Dubrovniku 1341–1526)* 2, Sarajevo 2019, 1031, 1130, 1131; Е. Kurtović, А. Песо, *Izvori* 1–2, по регистру.

Литература: I. Воје, *Kreditna trgovina u srednjovjekovnom Dubrovniku*, Sarajevo 1976, 266, 285, 286; Б. Храбак, *Вуна са Пиринејског полуострва у Дубровнику у XV веку*, ИЧ XXVII (1980) 77–78; Д. Динић-Кнежевић, *Тканине у привреди средњовековног Дубровника*, Београд 1982, 187, 261, 275; Д. Ковачевић-Којић, *Средњовјековна Сребреница XIV–XV вијек*, Београд 2010, 166; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika* 2, Zagreb–Dubrovnik 2012, 249–250; isti, *Vlastela grada Dubrovnika* 5, Zagreb–Dubrovnik 2014, 16.

Важнији термини

Кунтуш, I (документ), 24 (ред у изворнику); III, 11 – контуш, контош или кунтош. Дио племићке гардеробе, врста капута или огртача са предњим копчањем и узаним или разрезаним рукавима (ћурак, кожух). Обично се правио од неког дебљег скупоцјеног материјала (сомот, аксамит, сатен). Био је постављен крзном или кожом и украшен везом и украсним тракама или је већим дијелом био израђен од крзна. Рукави су најчешће били незашивени од пазуха до зглоба, висили су скоро до земље или су били пребачени преко раменâ. Понекад је опасиван скупоцјеним појасем од текстила. Оријенталног је поријекла (тур. *kontoş*). Сличан је кафтану. Његов облик, дужина, ширина, украси, изглед крагне и рукава зависили су од моде одређеног периода. Варијанте овог одјевног предмета биле су популарне међу племством у балканским земљама као и у Угарској (*köntös*), Пољској (*kontusz*), Литванији (*kontušas*), Русији и Украјини (*кунтуш*, *кунтыш*) све до XIX вијека.

Извори: R. Lopašić, *Karlovac*, Zagreb 1879, prilog IV; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 221, 395, 466; М. Илијанић, *Odiјelo i sitni kućni inventar u Varaždinu 16 stoljeća*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena 43 (1967) 128, 133.

Литература: Ч. Мијатовић, *Студије за историју српске трговине XIII-ог и XIV-ог века*, Гласник СУД XXXVIII (1873) 108–109; Ч. Мијатовић, *Госпођа Јела Балшићка, кћи кнеза Лазара*, Отацбина, трећа година, књ. 9, св. 34 (1882) 183; *Kleine Mitteilungen – Etymologische Erklärungsversuche*, Archiv für Slavische Philologie 30 (Berlin 1909), 302–303 (Н. Šuman); *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* V (kipak–leken), obradio P. Budmani, Zagreb 1898–1903, 280, 788; А. Šimčik, *Je li feredža samo ženska haljina?*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena XXVII–1 (1929) 90; Н. Креševљаковић, *Esnaft i obrti u Bosni i Hercegovini (1463–1878)*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena 35 (1951) 109, 135; Ј. Ковачевић, *Средњовековна ношња балканских Словена – студија из историје средњовековне културе Балкана*, Београд 1953, 263–264; Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* II (К–poni), Zagreb 1972, 142; А. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom–hrvatskosrpskom jeziku*, Sarajevo 1973³, 414–415; *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* X (колити–кукутица), Београд 1978, 163; XI (кукутка–маква), Београд 1981, 37, 38; М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка* II (Е–Муж), Москва 1986, 418; К. Лиречек, *Историја Срба* II, Београд 1990, 243.

Кругла, I, 25, 36 – земљана посуда (крчаг, врч, бокал, тестија) за воду са дршком или без ње. Назив вјероватно потиче од израза „сругела“ истог или сличног значења из старовисокоњемачког језика из којег је потекао новији израз „krügel“. У изузетним случајевима кругла је могла да буде израђена и од другог материјала. Велики војвода Сандаљ Хранић Косача имао их је дванаест од позлаћеног сребра и једну израђену од злата и украшену сафиром. Велики војвода Стефан Вукчић добио је у наслеђство дио ових кругли од свог стрица Сандаља, а, поред њих, имао је и двије кругле од позлаћеног сребра са поклопцима (**с покривачи**). И велика кругла коју Јелена помиње у свом тестаменту била је вјероватно израђена од сребра, јер се налазила похрањена код Которанина Лукше Паутиновића.

Извор: Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 382, 383, 395; I–2, 34, 49, 87, 195.

Литература: F. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Magyarischen*, Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften; Philosophisch–Historische Classe 21 (Wien 1872) 17, 36; *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* V, 663; P. Skok, *Mundartliches aus Žumberak (Sichelburg)*, Archiv für Slavische Philologie 33 (Berlin 1912), 364; A. Kalmeta, *O seljačkom lončarstvu u zapadnoj i srednjoj Bosni*, GZM IX (1954) 139–140, 143; Б. Радојковић, *Старо српско златарство*, Београд 1962, 37–40; P. Skok, *Etimologijski rječnik* II, 214; *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* X, 683; К. Јиречек, *Историја Срба* II, 236, 423.

Оглавље, I, 28; II, 9 – женски украс за главу. У питању је нека врста прекривача за главу или танка, фина, свилена марама украшена богатим златним и сребрним везом и скупоцјеним апликацијама, у овом примјеру са бисерима и драгим камењем. Почетком XIV вијека свила је постала подлога за сребрну и бисерима украшену копрену (вео), која је била украс и накит који су носиле властелинке у Дубровнику и Србији. Крајем XIV вијека ово покривало за лице и главу се претворило у неку врсту украса или капе која се носила у Италији а посебно у Венецији у периоду ренесансе. У Дубровнику се називала чупија. Поједини елементи ових женских украса за главу одржаће се у Херцеговини све до XIX вијека.

Литература: Ћ. Трухелка, *Оглавје у Поповљанке*, Нада, год. 2, бр. 2 (3/15.1.1896) 32–34; *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* VIII (перомичан–ондинас), Zagreb 1917–1922, 743; *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka* III, Zagreb 1928, 135–136 (S. Trojanović); Б. Радојковић, *Накит код Срба од XII до краја XVIII века*, Београд 1969, 28, 36–40, 216; К. Јиречек, *Историја Срба* II, 247–248; *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* XVI (нокат–одврзивати), Београд 2001, 574.

Обо(т)ци, I, 29, 32; II, 9 – У питању су минђуше. У попису вриједности које је Јелена положила 13. новембра 1436. на чување у Дубровнику, између осталих предмета наведене су златне минђуше украшене са четири велика и два мала црвена камена (рубин) и са дванаест зрна великог бисера окованих у злату. Потом, у истом документу је наведен и други пар минђуша украшених бисером, четири плаветна и четири црвена камена. У попису вриједности Јелениног депозита, који је 10. августа 1441. положила у Дубровнику, наводе се двије минђуше украшене бисерима и четири рубина, као и још двије минђуше украшене бисером, четири сафира и четири рубина.

У потврди великог војводе Стефана Вукчића Косаче о примитку наследства од 1. априла 1443. додатно се још наводи да су ове наушнице биле израђене од злата. Засигурно се ова два пара наушница, поменутих у прва два документа, односе на „оботце мале и велике“, који се помињу у овом тестаменту.

Извор: Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 391, 394, 395; II–2, 58.

Литература: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* VIII (непомічан–ондинас), Zagreb 1917–1922, 417; С. Тројановић, *Главна обележја српског народа*, Гласник Етнографског музеја у Београду I (1926) 57–58; Ј. Ковачевић, *Средњовековна ношња*, 143–157 и остале странице по регистру; Б. Радојковић, *Накит*, 28, 40–41, 212–213 и остале странице по регистру; К. Јиречек, *Историја Срба* II, 246–247, 423; *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* XVI, 370.

Роменча, I, 30 – бакарна посуда коришћена за загријавање воде у Далмацији и Зетском приморју (роміјенча, роминча и руменца). Назив потиче од италијанског назива за бакар (*rame*) од којег је посуда попут врча („ramina“, „ramino“ и „raminolo“) најчешће била израђивана. За властелу је израђивана у разним облицима и од племенитих метала.

Извори: Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 395; I–2, 23, 24, 27, 28.

Литература: G. Voerio, *Dizionario del dialetto Veneziano*, Venezia 1867³, 550–551; F. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien 1886, 281; *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка* III, Загреб 1928, 446 (С. Тројановић); *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* XIV (ријеч–симетићи), Zagreb 1955, 153, 154; Б. Радојковић, *Старо српско златарство*, 37–40; Р. Skok, *Etimologijski rječnik* III, 104; М. Бојанић, Р. Тривунац, *Рјечник дубровачког говора*, САНУ, Српски дијалектолошки зборник XLIX, Београд 2002, 348.

Окце змајево, I, 31 – врста ријетког, скупоцјеног и свјетлуцавог драгог камена поријеклом из Индије. У попису вриједности које је Јелена 10. августа 1441. положила у депозит у Дубровнику наводе се три златна прстена, од којих су два са „плаветним каменом“ и један са сафиром који се помиње у овом тестаменту. Боја драгог камена сугерише да је можда у питању опал, ахат, тиркиз, врста бољег кварца или нека друга врста драгог камена.

Извор: Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 394.

Литература: Ч. Мијатовић, *Студије*, 120–121; Исти, *Госпођа Јела Балшићка*, 183; К. Костић, *Стара српска трговина и индустрија; Студија из културне историје српског народа у средњем веку*, Београд

1904, 84; Б. Радојковић, *Накит*, 209, 290; М. Purković, *Srpska kultura srednjeg veka*, Beograd 2002, 119.

Пу(т)це, I, 32 – у српској терминологији општи назив за дугме. У латиничним транскрипцијама дубровачких писара наводи се као „*puset*“ или „*putac*“. У питању је врста скупоцјене дугмади која је имала функционалну и декоративну улогу. У зависности од њиховог мјеста и намјене постојало је неколико типова дугмади: *bottoni*, *moschietti*, *mambreti–ombreti*, *maspilli* и *pelegrini*. *Bottoni* су већа, раскошна дугмад од сребра, злата, бисера или у облику бисера. Обично су стављани на женске хаљине које су закопчаване до појаса, на огртаче, завршетке рукава чији су крајеви прикопчавани или на капе. Због своје величине често су додатно украшавани са емајлом, драгим или обичним камењем или апликацијама од златне или сребрне жице. На њима су се неријетко налазили угравирани грбови као ознака племства. *Moschietti* су ситнија украсна дугмад. *Maspilli* су дугмад од сребра или ситнијег бисера, а понекад и одређеног облика. Тип дугмета који подсећа на мушмулу био је раширен на простору Балкана а вјерује се да су у питању дугмад која се у изворима називају *maspilli*. *Mambreti* су била дугмад која су имала функцију малих копчи којима су се закопчавали рукави, наруквице и хаљине чија је величина зависила од њиховог мјеста и намјене. *Pelegrini* су били посебна дугмад која су се најчешће налазила на огртачима које су у моду увели ходочасници, па су по њима и добила свој назив. Судећи по напријед изложеном, овдје су највјероватније у питању *bottoni*, тј. највећа и најраскошнија дугмад. У попису вриједности које је Јелена 10. августа 1441. положила у виду депозита у Дубровнику помиње се десет златних дугмади. У тестаменту се засигурно ради о тим дугмадима. У дубровачком препису Јелениног тестаментa писар Никша Звијездић је слово „п“ написао помоћу два кратка искошена вертикална потеза и мале, заобљене, хоризонталне горње пречкице која их повезује, па је већина издавача погрешно рашчитала ову ријеч као лѢтца и протумачили је као неку врсту златне лутке која се у том облику, преузета из Пуцићевог издања, појавила чак и у Даничићевом рјечнику.

Извор: Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 171, 334, 394, 406.

Литература: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* XII (prikladati–raјčeta), Zagreb 1952, 600, 606–607; Ј. Ковачевић, *Средњовековна ношња*, по регистру (накит, врсте: дугмад); Б. Радојковић, *Накит*,

29, 48–49, 154–155, 231; Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских* 2, Београд 1975², 25; К. Јиречек, *Историја Срба* II, 243.

Билчужац, I, 35 – Вјероватно је у питању једна врста прстена, наруквице (гривне или бразлетне) или какве алке израђене од племенитог метала, што се може наслутити из етимологије ове ријечи. Билчужац (белчужац, беочужић или биочужић) представља деминутив од ријечи биочуг (беочуг, **бѣльчугъ**), која означава алку, карику или колут. Ријеч је позајмљеница из неког од алтајске групе језика, која се рано раширила у руском (белчуг) и бугарском (белчуг) језику. На свим тим језицима ријеч означава глежањ, ручни зглоб, коријен шаке, наруквицу, прстен или прстен на палцу, па би се на основу тога могло наслутити о каквом типу накита је ријеч. Ријеч „прстенац“ (прстенчић), која се у тестаменту такође наводи, може још да означава и драги камен на прстену, али је у овом случају највјероватније ријеч о прстену, са или без драгог камења, у облику једноставне алке. Навод у тестаменту на овом мјесту („остали прстенци“) сугерише да је таквог прстења (прстенчића) било много и да се међусобно нису много разликовали по својој вриједности или изгледу. Најједноставније алке служиле су као прстење, минђуше или су биле објешене на огрлци као украс.

Литература: F. Miklosich, *Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen (griechisch, albanisch, rumunisch, bulgarisch, serbisch, kleinrussisch, grossrussisch, polnisch)*, Wien 1884, 27; Isto (Anzeige), *Archiv für Slavische Philologie* 9 (Berlin 1886), 490–491 (Т. Korsch); *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I (А–чешуља), Zagreb 1880–1882, 318; К. Костић, *Стара српска трговина*, 82; Ј. Ковачевић, *Средњовековна ношња*, по регистру (накит–врсте: алке, гривне, прстен); *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* I (А–Богољуб), Београд 1959, 469; Б. Радојковић, *Старо српско златарство*, 33–35; Исти, *Накит*, по регистру (прстен); Р. Skok, *Etimologijski rječnik* I, 136; III, 57; М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка* I (А–Д), Москва 1986, 150; *Етимолошки речник српског језика* 3 (БЕ–БЈ), Београд 2008, 156.

Аксамит, III, 12, 13 – скупоцјена свилена тканина исткана од шестоструке свилене нити (*stameto, exametum, examitum, xamitum*). Најсличнија је кадифи, сомоту, баршуну или велуру, између којих постоје врло мале нијансе у зависности од начина ткања. Слична је и брокату, нарочито они узорци који су били извезени или проткани златним нитима (*brochatum auri, rannit aureum*). Поријеклом је са

истока, из Византије, одакле јој потиче име (ἑξάμιτος = шестонитни). Главни центар производње био је у прво вријеме Цариград, али се производила и на читавом Леванту: Кипру, Бејруту, Дамаску, Александрији, Теби у Египту. Аксамит се из Византије трговачким каналима раширио нашим крајевима, по Медитерану и даље, у Русију и на простор источне Европе. Техником производње су од XIII вијека постепено почели да овладавају италијански трговци и занатлије, који су опонашали скупоцјене византијске тканине. Касније, у позном средњем вијеку, најквалитетнији аксамит се производио у Луки, Венецији, Фиренци и осталим италијанским градовима, одакле се извозио у Дубровник и, потом, реекспортовао у наше крајеве. Највише је фарбан у зелену, црвену, љубичасту и жуту боју. Напријед наведене врсте италијанских тканина су током XIV и XV вијека са балканског тржишта потиснуле византијске. Нарочито су биле на цијени италијанске златоткане тканине (*pandaur*).

Литература: Ч. Мијатовић, *Студије*, 105–106; В. Ф. Ржига, *О тканях до-монгольской Руси*, *Byzantinoslavica IV* (Прага 1932) 399–410; Ј. Ковачевић, *Средњовековна ношња*, 196–202; Д. Динић-Кнежевић, *Тканине у привреди средњовековног Дубровника*, Београд 1982; М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка I (А–Д)*, Москва 1986, 66; А. Muthesius, *Silk in the medieval world*, *The Cambridge history of western textiles*, ed. by D. Jenkins, Cambridge 2003, 325–354; М. Kolanjikombil, *Encyclopaedic Dictionary of Textile Terms IV*, New Delhi 2018, 1230.

Парга, III, 14 – У овом случају највјероватније се ради о порубу, рубу, тј. једној врсти позамантерије, нашивцима са везом од бисера, злата и сребра, ширим луксузним златним и сребрним плетеним врпцама и тракама којима су украшавани одјећа, оковратници и рукави.

Литература: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika IX (ondje–plančić)*, Zagreb 1924–1927, 658–659; Б. Радојковић, *Накит код Срба*, 29, 44, 50–51, 229, 232–233; Ђ. Петровић, *Од пуста до златовеза; Ткања и вез – изабране студије*, Београд 2003, 283–374.

Топографски подаци

Горичани, I (документ), 18, 107 (ред у изворнику) – данашње истоимено село на лијевој обали Мораче, између манастира Враћине и Подгорице. У средњем вијеку Горичанима је називано и насеље

на супротној обали Мораче, данашње село Вуковци, гдје се налазе остаци старих грађевина. По традицији, ти остаци потичу од објеката некадашњег манастира, који је у изворима засвједочен све до друге половине XVI вијека, јер се 1570. више не помиње. Претпоставља се да је опустео. Вјероватно је био посвећен Св. Тројици, пошто је и нова црква, која је обновљена на темељима старе, посвећена Светом Тројству. Судећи по једном запису, омања манастирска црква је подигнута 1336, а спалио ју је везир Ћуприлић 1690. приликом једног похода на Црну Гору. Обновљена је 1792, а од 1909. до 1922. извршена је додатна обнова и њено преуређење. Ту је био смјештен и један катун (*Gorizane*), који је велики војвода Стефан Вукчић, након што је 1441. провалио у Горњу Зету, уступио Стефану Црнојевићу.

Извори: S. Ljubić, *Marijana Bolice Kotoranina Opis Sanžakata Skadarskoga od godine 1614*, *Starine JAZU XII* (1880) 170, 181; S. Ljubić, *Listine IX*, 408; Љ. Стојановић, *Записи и натписи II*, 288 (бр. 3636); В. Ђурђев, *Dva deftera Crne Gore iz vremena Skender-bega Crnojevića II*, *Sarajevo 1973*, 91.

Литература: И. С. Јастребов, *Податци за историју српске цркве*, Београд 1879, 145; И. Јастребов, *О православним српским старим и новим црквама у старој Зети, садашњем скадарском округу*, *Гласник СУД XLVIII* (1880) 359–360; А. Јовићевић, *Зета и Љешкопоље*, СКА, Српски етнографски зборник, књ. 38, Насеља и порекло становништва, књ. 23, Београд 1926, 374, 447 и остале странице по регистру (Вуковци, Горичани); М. Пурковић, *Попис црква у старој српској држави*, Скопље 1938, 49; Исти, *Попис села у средњовековној Србији*, *Годишњак Скопског Филозофског факултета IV–2* (1940) 81; В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд 1950, 66; В. Ђурђев, *Sitni prilozi za istoriju Crne Gore u XVI i XVII veku*, *Godišnjak DI VIN VII* (1956) 34–36; Г. Шкриванић, *Именик географских назива средњовековне Зете*, Титоград 1959, 54; *Историја Црне Горе II–2*, Титоград 1970, 196, 279, 366, 418, 483 (И. Божић, В. Ђурић); И. Божић, *Зетске војводе под деспотима*, *Немирно поморје XV века*, Београд 1979, 188.

Црква Св. Георгија, I, 37–38, 39, 52, 72 – задужбина Јелениног првог мужа Ђурђа II Страцимировића Балшића на острву Горици (Бешка, Брезавица). Изграђена је током посљедње двије деценије XIV вијека. Јелена је тестаментом овој цркви оставила олово које је купила у вриједности од 60 дуката, са намјером да поново покрије цркву

чији је кров до тог времена био пропао, као и 30 дуката за раднике. У питању је ниска и дугачка једнобродна грађевина тролисне основе, са полукружним апсидама и куполом изведеном изнад квадратне основе. У литератури се често може срести погрешан податак, заснован на помену ове цркве у Јеленином тестаменту, да је црква подигнута 1442. године. Црква је била активна и почетком XVII вијека. Била је дуго у рушевинама. Дјелимично је рестаурисана 1966/67, али је након земљотреса који је 1979. погодио Црногорско приморје обновљена и конзервирана.

Извор: S. Ljubić, *Marijana Bolice Kotoranina Opis Sanžakata Skadarskoga*, 176; S. Pulaha, *Defteri i regjistrimit të Sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485.*, Tiranë 1974, 50.

Литература: М. Пурковић, *Попис цркава*, 23; Ђ. Бошковић, *Извештај и кратке белешке са путовања*, *Старинар* VI (1931) 162–163; В. Петковић, *Преглед*, 24; *Enciklopedija Jugoslavije* I, Zagreb 1955, 490 (А. Дероко); Г. Шкриванић, *Именик*, 96; *Историја Црне Горе* II–2, 422–425 (В. Ђурић); О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*, Београд 1984, 98, 102; С. Поповић, *Крст у кругу*, Београд 1994, 228–229; О. Zirojević, *Posedi manastira u Skadarskom sandžaku*, Novi Pazar 1999, 20–21; R. Vujičić, *Srednjovjekovna arhitektura i slikarstvo Crne Gore*, Podgorica 2007, 145–147; *Српска енциклопедија* I–2, Нови Сад – Београд 2011, 121 (Р. Милошевић); М. Tomić Djurić, *The Isles of Great Silence; Monastic Life on Lake Scutari under the Patronage of the Balšićs*, *Balkanica* XLIII (2012) 81–116 (= Иста, *Монашки живот у задужбинама Балшића на Скадарском језеру*, О Горичком зборнику, Подгорица–Београд 2020, 527–566).

Црква Св. Богородице, I, 38, 40, 68, 69, 81, 82 – Изградила ју је Јелена, Сандаљева удовица, 1439. године на острву Горица (Брезавица, Бешка) у непосредној близини Цркве Св. Ђорђа. У питању је мала једнобродна црква, без куполе, дужине 6,5 м и ширине 4,5 м, са звоником на челу фасаде. Недоумице око датума изградње са натписа уклесаног на надвратнику западног портала разријешене су тек у новије вријеме. Црква је подигнута у јесен 6948. године од стварања свијета (= 1439), а не 1440, како се често цитира у литератури. Обновио ју је краљ Никола почетком XX вијека. Додатни радови на њеној обнови извршени су почетком XXI вијека.

Извор: S. Ljubić, *Marijana Bolice Kotoranina Opis Sanžakata Skadarskoga*, 176; Љ. Стојановић, *Записи и натписи* I, 88 (бр. 276);

Г. Томовић, *Морфологија ћириличких натписа на Балкану*, Београд 1974, 113.

Литература: И. С. Јастребов, *Податци*, 143–144; И. Јастребов, *О православним српским старим и новим црквама у старој Зети*, 358–359; М. Васић, *Жича и Лазарица, студије из српске уметности средњег века*, Београд 1928, 154; Ђ. Бошковић, *Извештај*, 161–162; М. Пурковић, *Попис цркава*, 10; Ђ. Сп. Радојичић, *Избор патријарха Данила III*, 58–63; В. Петковић, *Преглед*, 24; *Enciklopedija Jugoslavije I*, Zagreb 1955, 489–490 (А. Дероко); Г. Шкриванић, *Именик*, 95; *Историја Црне Горе II–2*, 483–487 (В. Ђурић); О. Зиројевић, *Цркве и манастири*, 58; С. Поповић, *Крст у кругу*, 228–229; В. Ћоровић, *Стари српски записи и натписи*, Београд 1997, 25; О. Zirojević, *Posedi manastira*, 20–21; R. Vujičić, *Srednjovjekovna arhitektura i slikarstvo Crne Gore*, 175–177; *Српска енциклопедија I–2*, Нови Сад – Београд 2011, 121 (Р. Милошевић); М. Tomić Djurić, *The Isles of Great Silence*, 81–116 (= Иста, *Монашки живот*, 527–566).

Горица, I, 52, 68 – Једно од многобројних острва у Скадарском језеру на коме су подигнуте напријед поменуте цркве посвећене Св. Ђорђу и Св. Богородици. Налази се уз јужну обалу Скадарског језера, насупрот села Доњи Мурићи. Осим овог, у изворима, литератури и свакодневном говору среће се још неколико назива за ово острво: Велика Горица, Бес, Бешка, Бешкагорица (*Bescagoriza*), Бешка Горица, Бешка Веља, Брезавица и Брезовица. Према једном тумачењу, назив Бешка је арбанашка форма настала од латинске ријечи „basilica“, која означава цркву. На острву, у поменутим манастирима који су се налазили један до другог, дјеловао је једно вријеме под надзором монаха Никандра скрипторијум, у коме су у периоду од 1439. до 1442. састављени *Шестоднев* и *Горички зборник*.

Извори: S. Ljubić, *Marijana Bolice Kotoranina Opis Sanžakata Skadarskoga*, 176; Topografska karta Vojnogeografskog instituta iz Beograda u razmjeri 1 : 100.000, List 677 – Titograd, drugo izdanje štampano 1986. (prema stanju iz 1985).

Литература: *Историја Црне Горе II–2*, по регистру (Горица); О. Zirojević, *Posedi manastira*, 20–21; В. Марковић, *Православно монаштво и манастири у средњевековној Србији*, Београд – Ниш – Бања Лука 2002², 289; Р. Вујошевић, *Скрипториј Скадарског језера, Скрипторији и манастирске библиотеке у Црној Гори, Цетиње* 1989, 46–47.

Бар, I, 67, 73 – некадашњи средњовјековни град, а данашње насеље Стари Бар. Данашњи град Бар почео је да се развија тек с почетка XX вијека на обали, око пристаништа, 5 км јужно од Старог Бара.

Литература: S. Marković, *Studia antibarensia*, Perast 2006; *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља*, Београд 2010, 24–27 (К. Митровић са старијом литературом); S. Marković, *Stanovništvo srednjovjekovnog Bara*, Perast 2014.

Бсеси (Бес?), I, 71 – Топоним таквог назива непознат је у доступним изворима. На датом подручју налази се неколико топонима сличног назива. На јужној обали Скадарског језера, насупрот острва Омерова Горица, које се налази у близини острва Бешке, и у непосредној близини данашњег села Доњи Мурићи, налази се село Бес (**Бесъ**), које је у изворима посвједочено као међник приликом разграничавања посједа Манастира Св. Николе у Врањини још у првој половини XIII вијека. По турском дефтеру из 1582, један од посједа манастира са Бешке налазио се у селу Бес. Од топонима у том региону издвајају се још село Забес (*Sabes*) и брдо Бесац, који се налазе јужно од Вирпазара и сјеверозападно од села Годиње на подручју Црмнице. На брду Бесац изграђено је истоимено утврђење. Није установљена поуздана година његове изградње.

Извори: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 26; S. Ljubić, *Marijana Bolice Kotoranina Opis Sanžakata Skadarskoga*, 171; *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*, Књига I (1186–1321), Београд 2011, 163; *Топографска карта Војногеографског института из Београда у размјери 1 : 100.000*, List 677 – Титоград, друго издање штампано 1986. (prema stanju iz 1985); *Топографска карта Војногеографског института из Београда у размјери 1 : 25.000*, List 677 – Титоград, секција 3–1 (Virpazar), друго издање штампано 1974; *Топографска карта Војногеографског института из Београда у размјери 1 : 25.000*, List 677 – Титоград, секција 3–2 (Petrova punta), друго издање штампано 1975.

Литература: Г. Шкриванић, *Именик географских назива средњовековне Зете*, Титоград 1959, 41; Б. Шекуларец, *Врањинске повеље XIII–XV вијек*, Титоград 1984, 33–38; О. Zirojević, *Posedi manastira*, 21; Z. Gagović, *Stanje kulturne baštine u basenu Skadarskog jezera*, Podgorica 2013, 61–66.

Црква Св. Тројице корчанске (гор(и)чанске?), I, 85–86 – Црква непозната у доступним изворима. Могуће је да се ради о Цркви

Св. Тројице у Горичанима и да је Никша Звијездић погријешо приликом преписивања тестаментa. Топоними Горичани (овдје: **Горъчанѣх**) и Коричани (овдје: **цркви коръчанске**) пишу се потпуно идентично са изузетком почетног слова. Евентуално је такву језичку омашку могао да начини Никандар, можда и под утицајем грчког језика којим се обилато служио. По истој аналогiji по којој је данашњи назив албанског града Корче (алб. *Korça*) настао под утицајем грчког изговора (*Κορυτσά*), првобитног словенског топонима (*Горица*). Уколико то није случај, ради се вјероватно о још једној цркви на неком од острваца у Скадарском језеру, можда и на оном који у саставу свог имена носи назив Горица (Старчева Горица, Мала Горица, Велика Горица, Голуб Горица, Омерова Горица итд.). Идентификација „цркве Св. Тројице корчанске“ са неком у албанском граду Корчи (Горици) не чини се основаном.

Литература: В. Марковић, *Православно монаштво*, 290; *Историја Црне Горе* II–2, 418 (В. Ђурић); И. Божић, *Зетске војводе под деспотима*, 188–189.

Кључ, II, 13 – Остаци утврђења налазе се у подножју Рудог брда, источног огранка планине Баба, у непосредној близини села Кључ, 9 км југозападно од Гацка и 3 км западно од села Цернице. Претпоставља се да је изграђен крајем XIV вијека. Налазио се на фреквентној траси караванског пута који је из Дубровника, преко Билеће и Гацка, водио ка долини Дрине. Припадао је Косачама, чији су најистакнутији припадници често у њему боравили. Крајем 1410. *in castro Cluz* велики војвода Сандаљ и његова пуница баница Анка донијели су одлуку да Млечанима продају тврђаву Островицу у Далмацији. Године 1443. велики војвода Стефан је у Кључу издао документ, којим је потврдио примитак наслеђа од Јелене, Сандаљеве жене. Кључ се помиње 1448. у повељи краља Фридриха III Хабсбуршког, а затим и у повељи арагонско-напуљског краља Алфонса V из 1454, који су херцегу Стефану Вукчићу Косачи потврдили његове посједе. У Кључу су 1455. вођени преговори око женидбе херцега Стефана са Барбаром од Лихтенштајна. У подножју утврђења развило се подграђе, које се први пут помиње 1435. (*sotto Cluç*). У близини Кључа развила се Церница, важно мјесто трговине. Турци су освојили Кључ 1463, али га је јула исте године повратио херцегов син Влатко. Коначно је пао под турску власт до маја 1468, када је пао у руке војводи Ахмету.

Извори: N. Jorga, *Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades au XVe siecle* II, Paris 1899, 211, 230, 249, 289, 331, 363; L. Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München–Leipzig 1914, 175–176; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–2, 58, 368; M. Vego, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine* III, Sarajevo 1964, br. 159; *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, prir. A. Aličić, Sarajevo 1985.

Литература: С. Делић, *Два стара натписа из Херцеговине*, ГЗМ XXIII (1911) 491–502; П. Слијепчевић, *Старо гробље по Гацку*, ГЗМ XL (1928) 61–62; С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба*, Београд 1964; M. Vego, *Novi i revidirani natpisi iz Hercegovine*, GZM XIX (1964) 194; М. Динић, *Земље херцега Светога Саве*; у: Исти, *Српске земље у средњем веку*, Београд 1978, 245, 251, 260–261; В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, Београд 1979, 16, 114, 115; N. Mandić Studo, *Gacko kroz vijekove; Prilozi istoriji Gacka* I, Gacko 1985, 207–215; Š. Bešlić, *Kamene stolice srednjovjekovne Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1985, 52–55; *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine* 3, 147 (Т. Glavaš, А. Zelenika); Д. Ковачевић Којић, *Насеља у земљи Косача*, Косаче оснивачи Херцеговине, Научни скуп историчара у Гацку 20–22. септембар 2000, Билећа–Гацко–Београд 2002, 363–377; Е. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, Sarajevo 2009; А. Ratković, *Srednjovjekovni gradovi u Bosni i Hercegovini*, Mostar 2005, 159–169; *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља*, Београд 2010, 129–130 (М. Копривица); Р. Пекић, *Задужбина Јелене Лазаревић у Херцеговини*, Зборник радова Филозофског факултета у Приштини 44–1 (2014) 371–384.

Добра вода, III, 25 – непознати локалитет на простору Херцеговине. Због учесталости овог назива није могуће одредити тачну локацију овог топонима. На простору Босне и Херцеговине данас постоји пет истоимених заселака, по један код Бијељине, Сокоца, Модриче и два код Горажда. Постоје и истоимени локалитети на обронцима Требевића код Сарајева (Добре воде) и у региону села Ковачићи јужно од Кладња. У обзир би можда дошли топоними смјештени западно и источно од Горажда код села Гуњачићи и Присоје, али то није потпуно поуздано. Можда је највјероватнији истоимени топоним онај који је најближи тврђави Кључу и осталим посједима Косача. Један од тих је истоимени локалитет, заправо хидроним, извор понорнице Мушнице смјештен 8 км сјевероисточно од данашњег

Гацка, јужно од данашњег превоја Чемерно. Овај топоним се налазио на траси врло фреквентне путне комуникације која је из Дубровника, преко Гацка, водила у долине Сутјеске и горњег тока Дрине. Поред тога што ова траса представља најбољи прелаз из Гатачког поља у долину Сутјеске, на овој траси се налази неколико тврђава породице Косача: Вратар, Тођевац, Самобор, Косман а источније и Соко на простору Шћепан поља. У турском попису херцеговачког санџака из 1475/77. помиње се само један топоним под овим називом и то знатно западније од Гацка у Нахији Благај. Његова тачна локација није поуздано утврђена. Осим свих ових поментих мјестâ, постоји и село Добра Вода смјештено у близини јадранске обале око 5 км југоисточно од данашњег насеља Стари Бар. Велики војвода Стефан Вукчић је управо у то вријеме привео крају ратовање са Млечанима. Почетком прољећа 1442, заузео је Бар, а на љето исте године и Будву. Међутим, крајем те исте и почетком 1443. године ратна срећа се окренула против великог војводе, јер је убрзо по освајању изгубио Будву, а у јуну 1443. и Бар. До тада је и Стефан Вукчић најкасније могао да напусти простор Доње Зете, па није вјероватно да је 3. јула 1443. могао да буде у селу надомак Бара да би се са дубровачким изасланицима бавио административним појединостима око дијела свог наслеђства. О војводином напуштању Доње Зете (млетачке Албаније) свједоче и писма млетачког војног заповједника.

Извори: S. Ljubić, *Marijana Bolice Kotoranina Opis Sanžakata Skadarskoga*, 172; J. Valentini, *Acta Albaniae Veneta (saeculorum XIV et XV)*, Tomus XVIII, München 1974, 58; *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, prir. A. Aličić, Sarajevo 1985, 132; Topografska karta Vojnogeografskog instituta iz Beograda u razmjeri 1 : 25.000, List 526 – Goražde, sekcija 4–2; Topografska karta Vojnogeografskog instituta iz Beograda u razmjeri 1 : 25.000, List 527 – Višegrad, sekcija 3–1 (Ustiprača), drugo izdanje štampano 1974; Topografska karta Vojnogeografskog instituta iz Beograda u razmjeri 1 : 100.000, List 576 – Gacko, štampana 1971. godine (po stanju iz 1953–1966); Topografska karta Vojnogeografskog instituta iz Beograda u razmjeri 1 : 100.000, List 677 – Titograd, drugo izdanje štampano 1986. (prema stanju iz 1985).

Литература: Г. Станојевић, *Услови примања млетачке власти града Бара 1443. године*, ИЧ VI (1956) 207–213; Г. Шкриванић, *Именик*, 57; С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба*, Београд 1964, 41–70; *Историја Црне Горе II–2*, 196–211 (И. Божић);

Г. Шкриванић, *Путеви у средњовековној Србији*, Београд 1974, 14, 20, 21, 47, 63; Б. Храбак, *Јадран у политичким и економским настојањима Сандаља Хранића и Степана Вукчића Косаче*, Из старије прошлости Босне и Херцеговине III, Београд 2004, 143–150; О. Jens Schmitt, *Das venezianische Albanien (1392–1479)*, München 2001, 82, 85, 291–292.

Pavle Dragičević

Université de Banja Luka

Faculté de Philosophie

Programme d'étude de l'histoire

**TESTAMENT DE LA DAME JELENA, LA VEUVE DU VOÏVODE
SANDALJ, AVEC DEUX RECONNAISSANCES DE STEFAN
VUKČIĆ KOSAČA, SA FEMME JELENA ET SON FILS
VLADISLAV SUR LA RÉCEPTION DE L'HÉRITAGE**

Testament

Goričani, le 25 novembre 1442 [original perdu] (I)

Dubrovnik, le 5 avril 1443 [transcription] (I)

Reconnaisances

Ključ, le 1 avril 1443 (II)

Dobra Voda, le 3 juillet 1443 (III)

Résumé

Dans ce travail est traité le testament de Jelena, fille du knez Lazar et la veuve du grand voïvode Sandalj Hranić Kosača, qui est rédigé le 25 novembre 1442 à Goričani à côté du lac de Skadar, où Jelena, après être devenue veuve pour la deuxième fois, a vécu. Les sources historiques disponibles, qui parlent de l'époque de la mort de cette noble serbe y sont analysées, après quoi il est déterminé que Jelena était très probablement décédée au cours de la seconde moitié de décembre 1442 ou au cours du janvier 1443. Une nouvelle édition complète du texte du testament de Jelena, en ancien serbe et une traduction en serbe moderne, accompagné d'un fac-similé lisible y sont présentés. Le texte de testament est d'une grande valeur pour l'histoire de la culture médiévale serbe qui, par l'intermédiaire de la liste des objets et l'expression de la dernière volonté, des pensées et des sentiments de Jelena, représente, au sens propre, un panorama de la vie et des coutumes de la noblesse, qui témoigne non seulement de la richesse de Jelena, mais aussi de sa religiosité, de son éducation et sa relation avec ses proches et l'environnement le plus proche. Les chapitres particuliers ont analysé en détailles les toponymes et notions (objets, objets de valeurs) mentionnés dans le testament, ainsi que des biographies plus courtes des personnes en qualité d'héritiers ou de témoins mentionnés dans ce document. Outre le testament, le travail comprend également de nouvelles éditions de deux reconnaissances du grand voïvode Stefan Vukčić Kosača, de sa femme Jelena et de leur fils Vladislav,

par lesquelles ils confirmaient la réception de toutes les valeurs (des costumes de lux, vaisselle, bijoux, argent) qui leur ont été légués, et lesquelles reconnaissances avec le testament forment un ensemble diplomatique.

Mots-clés: Jelena Lazarević, Stefan Vukčić Kosača, Jelena Balšić (la fille de Balše III), Vladislav Kosača, Nikandar, starac (un vieux) de Jérusalem, Doberko Marnić, Bosnie, Serbie, Zeta, testament, reconnaissance, diplomatique, XVème siècle